

A világfelfogások harca.

Mindnyájunkban él a lelki szükséglet, hogy megtaláljuk helyünket a világ rendjében. Az ember nem élhet anélkül, hogy észre ne vegye a körülötte lévő jelenségeket s e jelenségek mindegyike kérdést intéz hozzánk, amelyre úgy érezzük, felelnünk kell. Érezzük, hogy kutatnunk kell, milyen az a világ, amelyben élünk, érezzük, hogy a dolgok rendjébe be kell avatkoznunk s tudni akarjuk, hogy milyen eredménye lehet cselekvéseinknek. Az a filozófus, aki olyan mély pillantást vetett az emberi ész természetébe, mint talán még senki más: *Kant* mondja, hogy három kérdésre kell minden gondolkodó lénynek feleletet adnia: Mit tudhatok? Mit kell tennem? Mit remélhetek?

Erre a három kérdésre adott felelet az, amit világfelfogásnak neveznek s erre a három kérdésre észbeli képességeik, tapasztalataik és tanultságuk alapján más-más feleletet adtak az emberiség nagyjai Buddhától Haeckelig. Történeti fejlődés hozta magával, hogy a régebbi világfelfogásokat az emberi ész magamagából, spekulációk segítségével alkotta meg, így keletkeztek az összes vallások, mind megannyi hatalmas költemény, melyben az emberi fantázia szárnyalása próbál megfelelni a lét három nagy kérdésére. Csak sokkal később, amikor az *emberiség* gyermekkorából kinő, amikor évszázados kulturélete folyamán *tapasztalatokra* tesz szert, csak akkor állít világszemléletének szolgálatába új erőket s csak akkor veszi vizsgálat alá fantáziájának régebbi, öntudatlan alkotásait.

Csak ekkor kezd igazán látni, megismerni a természetet, a dolgokat, az élőket, önmagát. Kezdi megfigyelni a jelenségeket, még pedig lehetőleg objektív módon, tudományos segédeszközökkel, megtalálja összefüggésüket, leolvassa, megalkotja törvényszerűségüket s *logikája, kritikája* segítségével eljut az igazsághoz. „Kenne ich mein Verhältnis zu mir selbst und zur Außenwelt, so heiß ich Wahrheit“ – mondja Goethe. Így születik meg a tudományos világfelfogás.

Természetes, hogy a vallás harcba száll vele, hiszen minden, amit a tudomány hirdet, ellentéte annak, amit a vallás hisz. A vallás teremtésről beszél, a tudomány fejlődésről; a vallás mereven elválasztja az élot az étellel, a tudomány megtalálja az átmenetet és a kettő egységét; a vallás egyszersmindenkorra megszabott erkölcsöt hirdet, a tudomány változó, a társadalmi berendezkedéshez alkalmazkodó etikát ismer s míg az előbbi a túlvilági

üdvösséget tekinti az ember végcéljának, addig az utóbbi itt a földön kívánja megvalósítani a lehető legtöbb embernek lehető legnagyobb boldogságát.

Régi a harc, erős a küzdelem. Kezdetől fogva segíti a vallást az állam, óriási hatalmának minden eszközével: a középkori máglyától a mai népiskoláig. A tudomány egyedül áll. A vallás szolgája behatolhat a legintimebb családi körbe: születés, házasság, halál, mindenütt ott van s szava akkor fogja meg az ember kedélyét, amikor az a legbefolyásolhatóbb. A tudomány embere legfeljebb a fórumra állhat, de legtöbbször csak a hideg betű segítségével közölheti igazságait. S milyen különbség a hangban: a vallás határozott, kinyilatkoztató, csalhatatlan, apodiktikus, a tudomány óvatos, önmagát kritizáló, kételkedő, hipotetikus.

Egyenlőtlen fegyverekkel vívjuk hát a küzdelmet. S mégis napról-napra jobban tért hódít a tudomány világfelfogása, úgy, hogy mind hangosabban hallatszik ki a csata zajából a vallás könyörgése: *béküljünk ki, egyeztessük ki a tudományt a Vallással.*

Komoly tudósok komoly problémája ez. Két szempontot érvényesítenek a vitában. A vallás azt mondja: a tudomány csak rombol, építeni nem tud, vegyétek át tőlem a pozitívumot, a tudománynak némelyik harcosa pedig azt hirdeti, hogy bármennyire kielégítik is az elmét a tudomány igazságai, vannak bizonyos ke^elyi szükségletek, amelyeknek nem tesznek eleget.

Régi szemrehányás, hogy a tudomány csak rombol. Régi és igazságtalan. Pedig ma is alig van bizonyos körökben kedveltebb szólásmód, mint dübörgő frázisok a „destruktív irányzatról”. Mindig úgy volt az, hogy amikor valaki felemelte a szavát valamely meggyökeresedett nézet ellen, amikor hirdetni merte, hogy nem jól van úgy, ahogy van, minden csupa csalás és hazugság, igazságtalanság és szolgaság s hogy így nem mehet tovább, hogy ezen változtatni kell, mindig felhangzott a vád: ez felforgató, csak rombol, csak tagad, de pozitívumot adni, építeni nem tud. Így lett *Sokrates* az „ifjúság megrontója”, így kellett tűzhalált hálnia *Giordano Brúnónak*, így üzik el katedrájáról *Wahrmundot*.

Sajátságos rövidlátás! Tagadásnak nevezik azt, ha a tudomány nem ismer el valóságnak és létezőnek olyan valamit, amit egyszerűen a *hagyomány*, minden bizonyíték nélkül annak állít. Ha a vallás azt állítja, hogy a földet isten ennyi és ennyi ezer év előtt teremtette, úgy azt hiszi, hogy ez pozitív állítás. Igen, ez csakugyan pozitív, még pedig pozitív tévedés, pozitív valótlanság. S a tudomány negatív akkor, amikor azt mondja, hogy a föld öröktől fogva létezik s jelenlegi formáját 10 vagy 100 millió év előtt nyerte. A vallás pozitív, amikor istenről és leiekről beszél, mi pedig negatívek vagyunk, mikor azt mondjuk, hogy sem az egyiket, sem a másikat nem ismerjük, mert megfigyeléseinkben sohasem észleltük egyiket sem s nem csinálunk hipotéziseket ott, ahol a dolgokat nélkülök is megérthetjük. A testamentum minden lapján legalább három csoda leírását olvashatjuk, – ezek pozitívumok; mi tagadjuk, hogy csodák lehetségesek, mi negatívak, rombolók vagyunk!

Nos, igen. Beismerjük, hogy negatívak vagyunk, nem akarunk tudni a hit tanításairól semmit; rombolók vagyunk, szét akarjuk rombolni a vallásnak primitív mesékből felépített világfelfogását; felforgatott vagyunk, meg akarjuk semmisíteni a mai igazságtalan társadalmi rendet. *De mások is vagyunk.* Pozitívek, amikor a tudomány igazságait, a természet törvényeit, az emberi elme alkotásait hirdetjük, építők a szó legvalódibb értelmében, amikor a technika „csodáit” megvalósítjuk, amikor a leggyilkosabb betegségeket leküzdjük és békét hozók, világot rendezők vagyunk, amikor a történelem tanúságai alapján egy igazságos társadalmi rend megvalósításáért küzdünk. A régi, a használhatatlan, a rossz pusztuljon mindenben; újat, használhatót, *jót* akarunk. De már eleve hirdetjük: amit mi alkotunk, arról nem hisszük azt, hogy örökké használható és jó marad, hanem csak addig, amíg az emberi elme még *jobbat* tud a helyébe állítani.

Íme, ilyen a mi negativitásunk. Valóban, azt hisszük, ezért szüktelen volna a valláshoz közeledni.

S hogyan áll a kérdés másik oldala? El kell ismernünk, hogy vannak egyéniségek, amelyeket a tudomány igazságai nem elégitenek ki egészen. Vannak olyan gyermeteg kedélyű egyének, akiknek hiányzik valami, ha szép színes álmaiktól megfosztjuk őket. Temperamentum és nevelés dolga ez. Ha egy meséskönyvet lapozgatunk, legtöbbször azt mondjuk magunkban: valaha hittünk ebben, valaha boldoggá tett bennünket mindez; vannak azonban olyanok is, akiket felnőtt korukban is meghat a mese, akik újra gyermekek lesznek, ha gyermekmeséiket elolvassák. Az ilyen kedélyek áhítoznak a megpróbáltatás óráiban a vallás után. Ezeknek a számára megvan a tudománynak is a vallása: az úgynevezett „szabad vallások”, oltár, fétisek, színházi kosztümök, füst és véráldozat nélküli vallások, megkapó énekekkel, orgonaszóval, prédikációval, jótékonysággal, pantheista hitelvekkel. Németország ezeknek a hazája. Sok ilyen embert ismertem, mind azt mondta, hogy boldog, hogy teljes harmóniában él, hogy kedélye is teljesen ki van elégitve. Mindinkább terjed ez a mozgalom, amelyben sokan a vallásos hit renaissanceát látják, pedig igazában csak átmeneti jelenség. Addig tart, ameddig az emberiség kialussza azt a mámoros álmát, amelybe évezredek vallásos nevelésének ópiuma ringatta. Addig tart, ameddig a társadalom átalakulása kivesszi a hajlítható gyermeki lelket a felekezeti oktatás kezéből. *Tehát szerencsére már nem nagyon sokáig.*

S akkor senkinek, de senkinek sem lesz oka, hogy kedélyi szükségleteinek kielégítését másutt keresse, mint magában a tudományban, a tudomány világfelfogásában. Abban a világfelfogásban, amely az embert végre egészen a saját lábára állítja, amely az egész világegyetemre érvényes törvény alá helyezi az embert is, aki primitív fantáziájával azt hitte, hogy reá külön törvények érvényesek. Ekkor fog valóra válni Herder mondása: „Das Gesetz ist die höchste Freiheit”, mert csak ekkor lesz igazán szabad az emberiség. Lehet-e felemelőbb tudat, mint az, hogy a világegyetem ter-

mészeti törvényein belül csak a saját erőnktől függünk? Mi acélozhatja meg jobban izmainkat, mi adhat nagyobb mozgékonyt s szellemünknek, mint az, hogy a világegyetem Robinzonjai vagyunk s csak a magunk elméleti és erkölcsi erejére támaszkodhatunk? Ez a tudat nyugalmat és biztonságot ad kedélyünknek, amelynek soha ki nem fogyó táplálékot szolgáltatnak a természet és a művészet szépségei.

Egy nagyon régi, majdnem kétezeréves könyvben olvastam: „Vizsgáljatok meg mindent s amit jónak találtok, tartsátok meg”. Senki sem követi jobban ezt a parancsot, mint mi, de a mi vizsgálódásunk kérlelhetetlenül becsületes s nem tehetünk róla, ha a megvizsgálás után legelső sorban félre kell dobnunk a bibliát, a vallást, az istent s meg kell tartanunk az igazságot. *Berkovits René.*

A szekularizáció Európában.

A szekularizáció ellen a legélesebben szoktak állást foglalni nemcsak az ultramontánok s konzervatívok, hanem még sokszor a liberálisok is. Pedig a szekularizáció éppen olyan régi, amilyen régi a katolikus egyháznak az állammal való kapcsolata. S ennél mi sem természetesebb, mert ha az állam az egyház céljaira bizonyos vagyont lekötött, akkor ugyané vagyont joga van a szükséghez képest s ha az egyházi lekötést utóbb feleslegesnek ítéli, más célra fordítani. Az államnak az egyház és papság ellátása céljából tett intézkedéseit ugyanis épp olyan kevésbé tekinthetni in omne aevum tetteknek, mint másokat.

Amíg az államoknak törvényhozói működése a fejedelem rendelkezéseivel összeesik, addig az egyház és papság javára történő vagyonlekötések éppúgy, mint más törvényi intézkedések, minduntalan változtak. Mai nyelven szólva, minduntalan szekularizáltak, így a legelső hatalmas keresztény fejedelmek, úgymint Martell Károly s Pipin azoknak a jószágoknak nagy részét, melyek előbb az „egyházi” voltak, katonáik s főembereik között osztották ki. Ugyanezt tették a kelet római császárok. Nemkülönböztetve a kisebb fejedelmek, például a bajorok, különösen akkor, mikor valamely versenytársuk elleni pozíciójuk megerősítésére volt szükségük. Ezt az eljárást a protestantizmus keletkezéséig egészen természetesnek találták, csak ennek elterjedése után váltott ki ellenkezést. Ennek oka könnyen érthető. Amíg a katolikus egyháznak egyedállását nem fenyegette semmi más felekezet, addig az államfővel s általa az állammal is annyira összenőtt ez a felekezet, hogy ha egyik-másik püspöktől, apáttól, szerzettől elvette is a király jövedelmének egy részét, hogy másutt használja fel, az így jövedelmében megrövidített csakhamar kieszközölt magának valami más adományt az állam javaiból.

Az sem tévesztendő persze szem elől, hogy az adományt nem szabad akként érteni, mintha az az illetőnek szóló örök tulajdont jelentett volna. Hiszen tudjuk, hogy a jogviszonyokban csak az új korban áll be az állandóság. Tudjuk, hogy a fejedelmek a múltban egyik nap adtak, a másik nap megint elvették ugyanazt. Ezen nem ütköztek meg akkor s úgy segítettek magukon, ahogy tudtak. Hogy mennyire nem intézményszerű volt az adományozás, azt legjobban éppen az egyháziak részére történt adományozások igazolják, melyek névszerint megjelölt püspök, apát, prépostnak, de nem általában az egyház javára szóltak. Az egyik főpap javára tett adományt az utód persze iparkodott újra megkapni, ami igen sokszor sikerült is. E tekintetben az egyházi méltóságot viselők helyzete nem különbözött a világi méltóságot viselőktől. Ahogy egy-egy befolyásos főpapnak sikerült megszerezni az elődje összes javadalmait s így állandó jelleget adni neki, így egyéni befolyás révén sikerült ez a világiaknak is. Azzal a különbséggel, hogy az utód itt gyakran a leszármazó volt s így néhányszori ismételt adományozás után öröklés színét vette fel az ismételt adományozás. Ez annál inkább, mert hiszen az adományok újra s újra való megerősítése az ősi javak és hűbérekben nagyon szokásos, Amennyiben több ugyanazon egyházi méltóságot viselő egymásután ugyanazt a jószágot kapta, ennek személyhez kötött jellege elhomályosult s az utódok jogot kezdtek formálni a méltóság alapján. Ezt a jogot megerősítette az a körülmény, hogy a szerzetesrendek részére történt adományoknál az újabb s újabb fejedelmi adományozás lehetősége nem lévén meg, örök időkre adótnak látszottak.

Ez a fejlődés a reformáció korában már szinte befejezettnek látszik. Látszólag kész állapot van, bár a fejedelmek sehol Európában nem mondtak le arról a jogról, hogy az egyszer adott javakat el ne vegyék. Gyakran cserélték, sőt elvették az egyes főpapoktól. A fejedelmeknek a protestantizmushoz való pártolása által azonban a javaknak elvétele tömegessé lesz. S érdekes, hogy a katolikus egyház vagyon nélkül maga is eltűnt egy időre a protestáns területekről.

A protestantizmus korában történtek élénk fényt vetnek az úgynevezett egyházi javak természetére is. Ahol ugyanis a fejedelem protestánssá lett, ott a katolikus egyháznak nem maradt vagyona, még pedig sem kolostori, sem pedig püspöki, sem úgynevezett templomi. Minden az államé lett s a fejedelem parancsolt benne. Vagyis az állam sohasem mondott le ezekről a javokról. Az állam és egyháznak azon szoros kapcsolatánál fogva, melyben egymással állottak, nem is kellett azt kifejezni, de az államfőnek abban az eljárásában, hogy hol világinak, hol egyházinak adta ugyanazt a vagyont, ez eléggé kifejezést nyert. A protestánssá lett fejedelmek semmi egyebet nem tettek, mint katolikus elődjeik és kortársaik.

Ott, ahol az alkotmányosságnak némi formái kialakultak, az országgyűlés is beleszólt a szekularizációnak nevezett eljárásba,

nevezetesen Svédországban, melynek országgyűlése 1527-ben Wasa Gusztávot felhatalmazta, hogy minden egyházi vagyont szekularizáljon, illetve elvonjon. Angliában a külön egyház alapítása alkalmával ugyanez történik s itt is a parlament határozata alapján, mely a kolostorokat is megszünteti. Összesen 616 kolostor volt akkor Angliában 38,400.000 font sterling vagyonnal, mely az összeírás szerint 143,914 font évi jövedelmet hajtott. Az eképpen szekularizált vagyomból az állam a szerzeteseknek nyugdíjat fizetett életük végéig, a vagyont pedig legnagyobb részben állami célokra fordította. A kisebbik részt az új anglikán egyház kapta. Az általános szekularizáció Poroszországban is ebben az időben történt. Poroszország ugyanis a német lovagrendé, amelynek nagymestere Brandenburgi Albert 1525-ben protestánsná lévén, a lovagrendnek Poroszországban fekvő vagyona világvá lett.

A középkori katolikus egyháznak az az elve, mely minden vallási mozgalmat azzal tett lehetetlenné, hogy az alattvalónak az ura vallását kell követnie, a protestantizmus felléptekor a katolikus egyháznak ártott a legtöbbet, mert ha valamely úr a protestantizmushoz pártolt, minden jobbágját s alattvalóját magával vitte. A régi egyházi vagyon a katolikus papság feleslegessé válásával felszabadult. Miután pedig a protestáns papok a szegénység hirdetését el nem mulasztották, nem tehettek kifogást az ellen sem, ha nem kaptak oly nagy jövedelmű adományokat, mint a katolikusokéi voltak. A fejedelmek és urak tehát a katolikus egyház kezében volt vagyont szekularizálták a maguk részére és ebből részben a maguk jövedelmét fokozták, részben az állami hivatal viselőké, amit az 1648-iki westfáliai béke szentesített is. Ami annál nevezetesebb, mert világi fejedelmek szabályozták ebben az egyházi ügyeket is. Ami az egyháznak az állammal való szoros kapcsolatát mutatja s a vallásnak állami ügy voltát.

A vallási háborúk alatt a protestáns papság szerénysége folytán soha birtokkövetelés szerepet nem játszik. A protestánsok maguk birtokot nem, csak templomokat foglaltak. Jgy a fejedelmekkel nem is jöttek ellentétbe anyagi kérdések miatt. De a fejedelmek és urak egymásközt annál inkább. A harmincéves háború ezért olyan elkeseredett s a béke oly nehéz. Es ezért olyan jelentős pontja a westfáliai békének az, mely kimondja, hogy a birtokokat az 1624. évi január 1-i állapot szerint tartják meg, úgy katolikus, mint protestáns fejedelmek. Ezzel a szekularizáció nehéz kérdését és annak jogos vagy jogtalan voltát elintézték. Csak századok múlva merül fel megint a kérdés ebben a formában, akkor tudni illik, mikor a társadalomgazdaság a fiziokraták fellépése folytán tudományyá válik és a nemzetek elmaradásának okait tudományosan kezdik vizsgálni. Ez iskola szerint minden nemzet gazdagságának alapja a föld és földművelés. Csak a földművelés az a termelési ág, mely többet termel, mint amennyit a földműveléssel foglalkozók elfogyasztanak. A többi termelési ág csak annyit termel, amennyi fentartásához szükséges. A földművelés feleslegét a nem produktív osztályok fogyasztják el. Minden nemzetnek arra

kell törekednie, hogy minél kevesebb improduktív polgára legyen. Nem térve ki a fiziokraták tanításainak részleteire, bizonyos az, hogy a XVII. század szabad szellemének gazdasági alapzatát ők szolgáltatták s az ő hatásuk az általánossá vált óhajtás a szerzetes rendek, mint improduktív foglalkozású osztály feloszlításának követelése és vagyonuknak szekularizációja. A II. József és Nagy Frigyes nagy szellemét mi sem mutatja jobban, mint éppen az, hogy a fiziokraták tanítását teljesen megértették, sőt, hogy a felismert helyes elvek szerint tudtak s mertek eljárni. Az első tudományos alapon álló szekularizálok Nagy Frigyes és II. József.

Nagy Frigyes 1772-ben november 1-én kiadott kabinetrendeletében a nyugatporoszországi és Netze kerületből a kolostorok és kegyes alapítványok vagyonait állami javaknak jelentette ki, amit 1796-ban Lengyelország harmadik felosztásánál a király megismételt s az összes katolikus papi javakra nézve megállapította, hogy az állam valóságos tulajdona. Ugyanúgy, mint Frigyes, gondolkodott II. József, aki nemcsak a szekularizáció, hanem az egyház ügyeinek más irányú szabályozása miatt is ellentétbe került a papsággal. Alig lépett a trónra, 1781-ben március 26-iki parancsában összes országaiban a pápa minden brévéje és rendelete tekintetében a *ius placeti* respektálását hagyta meg. Azután ugyanezen év áprilisában kiadott rendeletben megszünteti a pápa kiváltságos feloldozási jogát, majd elrendelte május 4-én, hogy az „*In Coena Domini*” bulla a rituáléból kiszakítandó. Azután következtek a házasságjogi újításai, majd eltiltotta a papoknak is, hogy pápai kitüntetések elfogadjanak, a kispapoknak, hogy Rómában tanuljanak. A papság dolga az ő véleménye szerint az evangélium hirdetése, az istentisztelet, a szentségek kiszolgáltatása, az egyházi fegyelem, semmi világi feladata nincs s azok a papok, akik nem lelkipásztorok, semmiféle hivatást nem teljesítenek.

II. József szemében az improduktív foglalkozások legimproduktívabbja a szerzetesi. Semmi hasznót nem hajtanak, tehát meg kell őket szüntetni, vagy kivándorlásra kényszeríteni, vagy dolgozóemberekké tenni. Amikor trónra lépett, 2067 kolostor volt Ausztriában körülbelül 50.000 taggal. Sajnos, máig sincs felderítve, hogy milyen értéket képviselt az a vagyon, melyet akkor az állam kezelésébe visszavett. Úgy Ausztriában, mint Magyarországon ebből keletkezett a ma is létező vallás és tanulmányi alap, melyet mindkét állam már régen elbirtokolt volna, ha úgyszint nem minden az egyház kezén levő vagyon nem volna az állam tulajdona. Amikor II. József a szekularizációt elrendelte, egyúttal gondoskodott a szerzetesek megélhetéséről is. És pedig akként, hogy a fel nem szenteltek egyszer s mindenkorra 150 forintot kapjanak, a felszenteltek, ha kivándorolnak, útiköltséget, a tanítórendekbe vagy világi papságba lépők, míg javadalmat nem kapnak, évi 300 forintot, az apácák, ha az Erzsébet-rendbe lépnek, 200 forintot.

A mise-alapítványok már József korában annyira elszaporodtak, hogy a papok sok helyen nem tudtak az alapító szándékának megfelelni, ezért elrendelte, hogy az egyes tartományokból az ala-

pítványokat áttegyék olyanokba, ahol nem esvén mindennapra alapítványi mise, legyen, aki azokat ellássa. Ez alapítványokból az ő korában 286.000 forint évi jövedelme volt a papságnak Ausztriában, amiért legalább 200.000 misét kellett volna naponként mondani. Az egyházi alapítványok ügyeibe való ez a belenyúlás azonban a mai napig sem vezetett oda, hogy a törvényhozások szabályozzák s az állami hatóságok ellenőrizzék az alapítványokat. Pedig az alapítványok szabályozása kétségkívül állami feladat.

A francia forradalom a papok kezén levő vagyont egyszerűen áttette az állam kezelésébe s a forradalmi kormány a királyi vagyonhoz hasonlóan feldarabolva eladta s ezzel alapját vetette meg a helyes birtokfelosztásnak, amelynek Franciaország gazdaságát s kultúráját köszönheti. Az a racionalizmus, amely a fiziokrata gazdasági iskola révén Európában mindenfelé elterjedt, itt eresztette a legmélyebb gyökereket s az enciklopedisták révén itt lett legáltalánosabb, hogy leghatalmasabb hajtásai itt viruljanak.

A Franciaországban megkezdett szekularizációt az új francia kormány mindenütt, ahol új területhez jutott, folytatta. A régi kormányok pedig nemhogy ellenezték volna ezt az eljárást, hanem a franciák támogatását kérték a saját területükön eszközölt szekularizációhoz és az érsekek és püspökök világi hatalmának megszüntetéséhez. Nehogy a pápa tiltakozásának hatályát a francia fegyverek emeljék. Az 1796. évi párisi tanácskozások alatt Poroszország, Baden és Württemberg a Rajna balpartról való lemondáshoz való hozzájárulásért egyházi javak szekularizációját és a főpapok világi hatalmának megszüntetéséhez való hozzájárulást kötötte ki. Ausztria a campo formiói békében 1797-ben a salzburgi érsekséget és a passauai alapítványt kapta kárpótlásul, illetve Napoleon beleegyezését, hogy nem fog a pápa tiltakozásának súlyt adni. Az 1801. évi lunévilli békében a franciák a Rajna balpartját kapták s itt az összes egyházi kézen volt javakat az állam vette át.

A XIX. század első évei Európában a szekularizáció általánossá válásának évei. Minden ország foglalt s mindegyik az elvesztett javakért az egyháziak kezén levő állami vagyonnak saját kezelésébe való vételével állította vissza a pénzügyi egyensúlyt. A mainzi, a trieri, kölni és salzburgi érsek kezén volt 420 millió rajnai forintra becsült javak azóta kerültek megint az állam birtokába. Poroszország az egyházak drágaságait is ekkor szekularizálta és ezáltal 300 millió márka vagyonhoz jutott. A kolostorokból laktanyákat, kórházakat és örültek részére menházakat építettek, illetve alakítottak. Ugyancsak szekularizálta Poroszország 1810-ben Sziléziában a boroszlói érsekség kezén levő hivatalosan 12,862.852 tallér értékű vagyont. Ugyanez időben Napoleon is szekularizálta még néhány szerzet kezén levő vagyont Franciaországban.

A déli államok sem maradtak el. Nevezetesen Spanyol- és Olaszország. Amíg azonban az itt szekularizált javak nagyrésze visszakerült az egyháziak kezére, addig Európa többi részeiben a

szent szövetségnél is teljesen siket fülekre talált a a pápa, amikor az egyháziak részére követelte az előbb is ezek kezén volt vagyont.

A francia háborúk után itt megakadt szekularizáció Spanyolországban 1820-ban folytatódik a cortez határozata alapján, majd 1835-ben, mikor 900 kolostort töröl el s végül 1837-ben, mikor a törvény kimondja, hogy minden egyházi kézen levő vagyon az államé. Portugáliában ugyanezt mondta ki a törvény 1833-ban. De sem itt, sem Spanyolországban a törvényt végre nem hajtották.

Ezóta megakadt a kérdés Európában, míg nem most legalább egy más formában került újra felszínre Franciaországban és Portugáliában, de ezekről az állam s egyház teljes elválasztásával összefüggő kérdésekről itt hely hiányában nem szólhatunk. *Rab Pál.*

Pápai kizsákmányolás a középkori Magyarországon.

(A magyar reformáció történetéhez.)

II.

„Legelőbb is minden fejedelem, nemes ember s minden város nyomban tiltsa meg az alatta valóknak, hogy annatákat küldjenek Rómába. Egyáltalán annata többet ne legyen. Mert a pápa az annatával rablást követ el az egész nemzet kárára és gyalázatára.”

Az annata, ez az a pápai adó, melynek megtagadását, íme, első helyen követeli Luther „a német nemzet keresztény nemességéhez” intézett kiáltványában. Ezt az adót, mely tehát a pápai kizsákmányolásnak egyik jelentékeny tényezője volt, Magyarország is épp olyan mérték szerint fizette, mint Németország. Minden valamirevaló egyházi hivatal után, minden új javadalmas a pápai megerősítésért bizonyos illetéket volt köteles a pápai kincstárnak lefizetni; ezt nevezték annatának, mivel a kirovás alapjául az évi jövedelmet vették. A javadalmakat két csoportba osztották. Az első csoporttal a pápa és a bíbornoki testület közösen rendelkezett (beneficia consistorialia). Ide tartoztak a püspökségek s a nagyobb monostori javadalmak, ha évi jövedelmük a száz arany forintot meghaladta. A pápai megerősítésért itt háromféle szolgáltatást (servitiumot) fizetett az új birtokos. A közös (commune) servitiumot a pápa és a bíbornoki testület közösen kapta; értéke a XIV. századtól kezdve az egy évi jövedelemnek legalább a harmada. A pápai udvar más magasabbrangú tényérnyalói az öt kisebb servitiumot kapták, melyek összege a commune servitiumnak egy nyolcada-egy ötöde. Ennél általában több volt az az összeg, mely a mellékiadásokra, a bullák kiállításáért a pápai kancellária tisztviselőinek és más alantasabb közegeknek járt ki borralalól. Együtt a három-

féle servitium mindig több volt, mint az évi jövedelem fele. A másik csoportbeli javadalmakról a pápa egymaga rendelkezett (beneficia non consistorialia). Ezek a kisebb javadalmak, ha évi jövedelmük nem kevesebb 24 forintnál. A megerősítés díja, mely egyedül a pápát illette, itt is az évi jövedelemnek legalább a fele

Pontos magyarországi adatok csak a commune servitiumról maradtak fenn a bíbornoki testületnél őrzött díjjegyzékekben. Az esztergomi érsek 2000, a kalocsai 2000, az egi püspök 800, a nyitrai 275, a győri 800, a pécsi 3300, a váci 500, a veszprémi, a csanádi 900, az erdélyi 1500, a váradi 2000 forintot fizetett commune servitium fejében. A bencés apátok közül a pécsváradi 600, az almádi, a lisaci, tihanyi 33.3, a bakonybéli 50, a bátai 133.3, a garamszentbenedeki 200, a pannonthalmi 250, a somogyvári 150, a bulcsi 66.6, a garabi 100, a szentjóni 66.6 forinttal adózott. Látnivaló, egészen jelentéktelen kis apátságok is nagy illetékeket fizettek. Időhaladtával a szolgáltatások összege még emelkedett, a reformációt megelőző évtizedekben és években is. Az esztergomi érsekség szolgáltatása megduplázódott, 2000 forintról 4000-re ugrott. Az egi püspökségét 1492-ben emelte az erényes Borgia Sándor pápa 2000-ról 3000 forintra. A szerémi püspök a XV. század közepéig 100 forintot, azontúl 133.3-at fizetett. A szekszárdi apátság a XV. század első éveiben még csak 60 forinttal azután 267-tel adózik. A dombói apát illette előbb 84 forint, 1490 után 1333. Roppant összegek ezek, ha meggondoljuk, hogy a XIV. és XV. században az arany értéke általában 4-szer 5-ször nagyobb s a pénz vásárló ereje tizenkétszer–tizenhatszszor akkora volt, mint ma. (1 arany frt. kb. 50 korona.) A másik két servitium, melyekről nincsenek díjjegyzékek, a közös servitiumot még legalább a felével megnagyobbította. A főbb javadalmak adataiból megállapítható, hogy egy-egy állás betöltésére átlag minden 8–12 esztendőben került a sor. Ha tíz esztendő átlagot veszünk, mivel az annata az évi jövedelemnek legalább a felével ért fel, már pusztán a megerősítésért járó hivatalos, a kánonokban előírt illetékek címén *valamennyi jobb jövedelmű egyházi állás egész jövedelmének egy huszadrészét* a pápai szent adóhivatal kapta.

Még 1505-ben is, II. Gyula megújítja a régi pápai rendeleteket, hogy akik az annatákat nem fizetik, kiközösítettnek s javadalmukat elvesztik.

De hagyján! Az annata még csak kicsinység ama terhek közt, melyeket a pápa, megerősítő és kinevező jogánál fogva súlyosított az ország papságára s melyek lejjebb hárítva, fokozott erővel gyötörték az ország népét.

A kinevezéssel még egy kánonszerű kötelesség járt együtt: a megerősítésért folyamodó főpapoknak személyesen kellett ezért a pápa előtt megjelenniök. A pápa nem az egészségük iránt érdeklődött, hanem a pénzüket vonta így udvarába, környezetébe, ha nem magának, hát a bíborosoknak, atyafiságának, bankárainak és általában kedves Rómája, Itáliája számára. Fényesen, pompázón, kísérettel jelentek meg a magyar főpapok a messzi Avignonban, majd a Boccaccio Rómájában, belesodrótak a bújá renaissance

élet tobzódásaiba, az idegen bankároknak és üzletembereknek kiszolgáltatta, tömérdek pénzt elherdáltak és hazatérve – amint Hütten mondta – három kincset vihettek magukkal: elparáznált lelkiismeretet, elrontott gyomrot és kiürített pénzesztáskát. Sok adat maradt a magyar papok római hivalkodásáról s eladósodásáról. „Rendesen annyira kifogytak készpénzükből, hogy adósságokba kellett magukat verniök.” (Balics.) Megegett, hogy egy csanádi püspököt hazatérőben két olasz nemes mindenéből kifosztott azért az adósságért, melylyel a váradi püspök tartozott nekik.

Ám nem a már kinevezett főpapok utaztak a legsűrűbben a pápákhoz, hanem a jelöltek, a várományosok. A megerősítés vagy kinevezés nem egymaga adott a legkíméletlenebb zsarolásra módot, hanem párosulva az egész pápai udvar megvesztegethetőségével. A magyar javadalmak adományozása ugyanott s ugyanoly módon történt, mint a külföldieké. A külföldi történetírásból s kivált a német reformátori írásokból tudjuk, hogy ez az adományozás, a pápa kinevező jogának érvényesítése, amint Luther mondja: vásár és eladás, beváltás és csere, csalás és hazugság, rablás és lopás volt, az Antikrisztus gyönyörűsége és nincsen okunk arra a naiv önámításra, hogy éppen a magyar papsággal szemben tért a pápai udvar jobb erkölcsökre.

A javadalmakkal való kereskedésnek a külföldről jól ismert s ott a történetírásban számon tartott kíséző jelenségeit mind felleljük Magyarországon is. A vesztegetésekről, javadalomárverésekről díj-jegyzékek nem maradtak, de e kíséző jelenségek feleslegessé teszik a szaldírozott számlákat. IX. Bonifác trónraléptétől, 1389-től kezdve a magyar javadalmak betöltése is abban a dataria-házban intéződött el, melyről Luther azt mondja, hogy az különb bordélyház minden elgondolható legkülönb bordélyháznál, amelynek zsarolásai mellett elbújhat a hírhedt rajnai vámszedés is. A pápák szembeszállnak jelöltjeikért királyok, kegyurak akaratával, nem törődnek káptalannal, kész kinevezésekkel, bevégzett választásokkal, a legerősebb egyházi büntetéseket alkalmazzák, külön követet küldenek útnak, csak hogy beleerőszakolhassák a maguk embereit a javadalmakba. Megegett, 1346-ban, hogy a kalocsai érsekség betöltésénél a király, a „Nagy” Lajos már csupán azt merte kérni a pápától, hogy akárki is, csak ne a veszprémi püspök legyen a kinevezett s a pápa mégis éppen a veszprémi püspököt nevezte ki. 1374-ben a király jelöltje fegyverrel űzte el a jeruzsálemi lovagrend nagymesterének jelöltjét a vránai perjelségből, a pápa mégis a nagymester mellett döntött. Számtalanszor megtörtént, hogy fegyveres összecsapásra került a sor a kegyurak vagy a papok jelöltje és a pápa kedvence között. Sokszor ketten is kijárják maguknak egyazon javadalmat. Egy-egy kinevezés vagy áthelyezés alkalmával a főpapok nagy kölcsönökre szorulnak. Egy esztergomi érsek, mikor áthelyezték Kalocsára, 14.000 aranyat vett fel kölcsön. A javadalmak halmozása, több hivatalnak egy kézben tartása, mihez mindig pápai engedély kellett, mindennapos dolog. Főpapok, ha maguk akartak javadalmakat adományozni, erre a felhatalmazást megvásárolják a

pápától. Gyakoriak a kinevezési tárgyalásokban a hirtelen, minden látható ok nélkül történő frontváltoztatások; rendszeren csak annyi történt, hogy a kifogásolt jelölt meglátogatta a pápát Rómában, vagy követet küldött hozzá. Beszédes esetek azok, melyekben a pápa a kánonokra, hagyományokra való hivatkozással, a legkíméletlenebb fenyegetésekkel lemondatja a mások által választott vagy kinevezett papot, hogy aztán a lemondás után ő maga ugyanőt nevezze ki. Így bánt el a pápa 1427-ben a gyászos emlékéü Lées György erdélyi püspökkel is.

Az apologetikus magyar egyháztörténetírás is elismeri, hogy a XIV. század folyamán a pápák „minden komoly akadály nélkül érvényesíthették az egyházi téren felsőbbbségi jogaikat”. Nagy Lajos alatt oly erővel érvényesült a főpapi állások betöltésében a pápa akarata, hogy a király kerülő utón próbálta befolyását biztosítani: azt kérte, hogy a főpapi székekre megüresedés előtt jelenthesse be jelöltjeit és a pápa legalább „reményt nyújtson” arra, hogy azokat figyelembe veszi. Mert egyébként a pápa már a királyi ajánlóirat megérkezése előtt szokta a maga embereit kinevezni. IX. Bonifác (1389-1404) többször is magasztaló szavakkal nyilatkozott „a hódolat magasfokú hevéről, melyet irányában Magyarország királya, főpapjai és összes lakosai tanúsítanak”. Csakugyan, sehol „apostoli joghatóságát oly teljességgel nem gyakorolhatta, mint hazánkban”. Magyar vonatkozású bullái közül 1030-at adtak már ki nyomtatásban; túlnyomó részük javadalmak adományozására vonatkozik.

Hogy a XV. században már voltak akadályai a pápai befolyásnak, hogy a főpapi székek betöltésénél a pápának egyre többször kell megegyeznie a királylyal, vagy akár engednie a királynak, hogy az országgyűlések is tiltakoznak a pápai beavatkozás ellen, ez nem jelenti azt, hogy a befolyás nem érvényesült, csak azt mutatja, hogy a fejlődés útja az elszakadás felé vezetett. Zsigmond az első, aki újjat húz a pápával, de ellene kiadott szigorú rendeletei mind foganat nélkül maradtak, s későbbi rendeleteivel maga tagadja meg a korábbiakat. Csak azt tudta elérni, hogy a főpapi székeket ezentúl kompromisszummal töltötték be: a király s a pápa valahogy megegyeztek, megalkudtak az új javadalmas személyében. „Egyébiránt arra, hogy a pápát a magyar apátságok és prépostságok, káptalani és lelkészi javadalmak adományozásában meggátolja, Zsigmond nem is gondolt”. (Fraknoi.)

Mátyás is lehetőleg megegyezett a pápával a kinevezettek személyében s a maga jelöltjeinek megerősítését kérve, mindig biztosította a pápát hálájáról. S hogy utána is még mint lehetett aprópénzre váltani a pápai rezerváció jogát, mutatja egy adat, mely egyben fogódzót ad arra, milyen összegek szerepeltek az efajta üzletekben: 1496-ban a pétervárad apátságért, mely mindössze 50 arany forint commune servitiumot fizetett, a kalocsai érsek szédületes összeget, *5000 aranyat fizetett le a pápa bankárainak* s még a kúria befolyásosabb tagjainak is ajándékokkal kedveskedett.

Ám a megerősítés és kinevezés jogát felhasználták a pápák még gyökeresebb kizsákmányolásra is.

A XIV. század második fele óta már nem elégítette ki a pápákat az, hogy illetekek, kéjutazások és sáppénz, Abtrittsgeld formájában udvarukba tudták színi a magyarországi egyházi hivatalok jövedelmének jelentékeny részét: immár sokszor az egész javadalmat felfalták, szőröstül-bőröstül. A pápának valamelyik olasz vagy más országbeli pappal szemben tartozása van, szövetségeket, olasz főurakat kell kifizetnie, ellenfeleket megfélemeznie, mit tesz? Elébe vágva a modern hitelélet elveinek, egyszerűen csekket: bullát állít ki valamelyik magyarországi javadalomra. Megható, mily szépen mondják a katolikus történetírók: „A szentszék az egyházi javadalmak adományozásánál az egyes országok és nemzetiségek határaiban nem látott korlátokat.” Ez a nemes nemzetköziség, mint Németországban, nálunk is hamar erős tiltakozást váltott ki az országbeli papságból s még inkább a világiakból. Zsigmond óta egyre tiltják királyok, országgyűlések a külföldiek javadalomszerzését, de a fenyegető rendeletek folytonos megismétlése éppen azt bizonyítja, hogy foganatja az ellenállásnak alig volt. *Bullásoknak* hívták ezeket a külföldi papokat, mert a pápa bullájával jelentek meg a hivatalok s javadalmak átvételére. A pápa kiváltságlevelével ellátva, az ellenszegülőket akár kiközösítéssel is sújtották, kivonták magukat jogi ügyekben az országbeli törvényszékek alól s így a jövedelem bezsebelésén kívül még temérdek zavart is támasztottak. Zsigmond 1404-ben, egyik hiábavaló rendelete bevezetésekképpen elmondja, hogy elébe járultak az ország lakosai közül igen sokan, egyháziak és világiak egyaránt és „siralmasan panaszkodtak előtte, hogy a bullások megszámlálhatatlan kellemetlenséget, kárt, veszteséget, jogsérelmet okoznak nekik; sőt hangosan jajveszéltek, hogy a különféle egyházi fenyték, külföldi bírák elé idézés, kiközösítés, pénzbeli megterhelés és még sok más minden következtében ez a rendszer javaiknak, jogaiknak és szabadságuknak teljes megsemmisülésével fog végződni”.

Így a bullás rendszer még ártóbb volt, mint az adminisztrátori, melyet szintén gyakran alkalmaztak a pápák: az üresedésben levő egyházakat sokszor nem engedik betölteni, adminisztrátort rendelnek ki a javak kezelésére és a jövedelem legnagyobb részét maguknak tartják fenn. Hogy mily jelentékeny összegek gyűlhettek így fel, mutatja, hogy mikor 1332-ben Károly Róbert a „hitetlenek és szakadárok” ellen viselt háború költségeire a szentszékhez segítségért folyamodik, a pápa nem küldött pénzt, de átengedte három esztendőn át a harmadrészét ama jövedelemnek, mely az üresen tartott magyarországi javadalmakból az ezek kezelésére küldött nuntiusok kezeihez begyűl.

A külföldi bullások aztán, amennyiben hatalmukban volt javadalmak adományozása, a maguk atyafiságát látták el elsősorban s így megint idegeneknek jutottak a jobb állások. Valóságos hólabda-rendszer volt ez s megértjük, hogy 1526-ban a pozsonyi

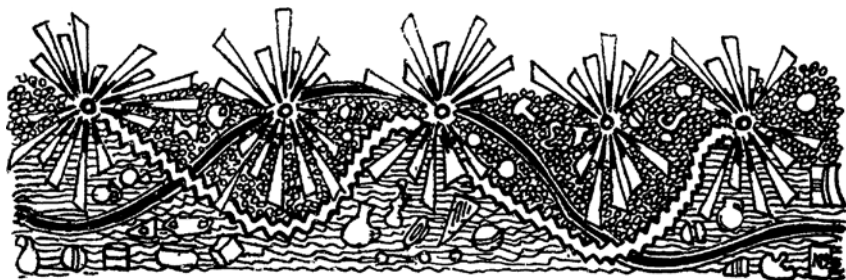
káptalan magyar tagjai erre a panaszra fakadnak ki: *Örökségünk idegenekre szállott, házaink a külföldiekéi lettek.*

A XV. század végén s a XVI. elején már egyre-másra mind szigorúbb büntetésekkel fenyegetik az országgyűlések a bullásokat. 1495-ben a vízbefulladás büntetését szabják rájuk, mint a közszabadság ellenségeire. 1498-ban fejvesztéssel fenyegetik a bullásokat. Ily büntetésekre nem került sor, pedig még mindig jöttek új meg új bullások az országba. De azért már nagyot fordult az idő. 1514-ben Verbőczy Hármaskönyve kereken megtagadja a pápa kinevező jogát. Az országgyűlések korlátozzák a papok Rómába utazását, visszaható erőt adnak a pápa befolyását akadályozó végzéseknél. 1540-ben a katolikus Ferdinánd is azzal fenyegetődik, hogy ha a pápa nem hagyja az ország hadi szükségleteire az annatát, „az ő országaiból a pápa többé annatát nem kap”. Rossz idők jártak annatákra, hullásokra, rezervációra, az egész pápai kizsákmányolásra: de ekkor már benn is vagyunk a reformáció korában.

Ezek azok a legfőbb, legkiadósabb zsaroló eljárások, melyeknek motorjául a pápa megerősítő s kinevező joga szolgált. Mint használták fel a pápák a kezükben felgyűlt hatalomnak más elemeit is Magyarország ellen, azt a következő közleményben adjuk elő.

Czóbel Ernő.

(Befejező közlemény a jövő számban.)

TÁRSADALMI KÉRDÉSEK.

Az angol válság.

Öt év óta folyik a döntő küzdelem az angol parlament két háza között. A felsőház vétójoga, a védvám-reform, a home-rule és a munkásügyi politika ennek a nagy alkotmányválságnak az ütköző pontjai. A nemzetközi könyvpiacra egyre nagyobb számmal jelennek meg munkák, melyek e problémákkal foglalkoznak, legtermékenyebbek a németek. Ezek közül óhajtanék az alábbi sorokban négy könyvet ismertetni.

Az elsőt Gustaf F. Steffen stockholmi egyetemi tanár írta. (Die Demokratie in England. Eugen Diederichs, Jena, 1911. Politische Bibliothek I.) A helyesen értelmezett történelmi materializmus az események és átalakulások magyarázatánál a gazdasági okok kifejtésére és az ideológiai tényezők vizsgálatára egyaránt súlyt helyez. Ezt az elvet azonban a gyakorlatban igen kevés író tartja be és ezért mindig örömmel veszek oly könyvet a kezembe, amely már külsőleg is azt a hitet kelti, hogy az ideológiai szempontokra a szokottnál nagyobb figyelmet fordít. Ily reményeket ébreszt bennünk Steffen munkája, mert a tartalomjegyzékben ily címetek olvashatunk: Fejlődés az idegkultúra felé, a demokrácia lélektana, szocializmus kultúremlékek között, esztétikai életértékek stb. Olvasás után csalódással tesszük le, mert ami benne értékes és megfogható, a gazdasági fejlődés és az osztályküzdelmek magyarázatára van alapítva, a pszichológiai szempontok kifejtése ellenben felszínes, zsurnalisztikai elmefuttatás. Csak egy példát arról, miképpen akar bennünket a szerző megismertetni ama tényezőkkel, melyek a mai alkotmányválság legfontosabb mozgatói. Leír egy fényes fogadóestélyt, mely a Westend egyik előkelő kis palotájában folyik le, hová hivatalosak a politikai élet összes kitűnőségei. Egy ilyen fogadóestély még arra sem alkalmas, hogy a résztvevő személyeket alaposan meg lehessen ismerni, annál kevésbé lehet behatolni ama mozgalmak lélektanába, melyek élén e kiválasztott társaság tagjai állanak. Es Steffen nem is tud mást mondani, minthogy leírja részletesen Lloyd George, John Burns, Wells,

Shaw, Sir Oliver Lodge külsejét, közli életrajzi adataikat riport-szerűen, minden elmélyedés és oknyomozás nélkül.

Az angol munkásmozgalomnak mindenha egyik legrejtélyesebb jelensége volt a „toryworkman”: ama munkások százezrei, akik konzervatív jelöltekre szavaztak. Bár a munkásvédő törvényhozás nagyrészt a konzervatív kormányok műve volt, nyilvánvaló, hogy ez a tény nem elegendő a munkásság állásfoglalásának megértéséhez, hanem igen erős ideológiai okok hatását kell felvennünk, mint mindig, midőn valamely osztály tartósan oly irányban vezeteti magát, mely jól felfogott érdekeivel ellenkezik. Elolvassuk a munkáspártra vonatkozó fejezetet, újabb csalódás, semmi útmutatás.

Legértékesebb könyvének második fejezete, melyben H. G. Wells és Bernhard Shaw nézeteit ismerteti a szocializmusról. Nem kivonatossan, hanem szószerinti idézetekben közli azokat, éppen úgy, mint a modern hitvallások című fejezet túlnyomóan Sir Oliwer Lodge: Az ember és a mindenség című művéből vett idézetekből áll. Az egyedüli haszon, amely a könyvből származik, e csillogó és egyúttal gyilkos aforizmák elolvasása, nem pedig Steffen nézeteinek megismerése. Egyenesen félrevezet bennünket az utolsó fejezet, amelynek főcíme: Esztétikai életértékek, alcíme pedig: Angol-olasz epilógus. A könyv okozta csalódások folytán már bizalmatlansággal lapozgatunk tovább, de némi homályos remény mégis él bennünk, hogy talán kapcsolatba fogja hozni a művészeti problémákat a társadalmi fejlődéssel, vizsgálni fogja a demokrácia hatását a művészetek fellendülésére, mint azt például Vandervelede tette. E helyütt egy rövid fejezet után, mely meglehetősen mostohán bánik el az angol művészet nagyjaival, részletesen ismerteti Pisa, Siena és Firenze műkincseit. Látjuk ugyan, hogy a szerző kitűnő műértő, de képtelenek vagyunk megérteni, hogy mi köze mindennek az angol demokráciához. A könyv utolsó lapján annyit állapít meg, hogy az olasz művészet legfényesebb korszakai egyúttal az egyes városok és apróbb államok közötti folytonos háborúk, belső harcok és viszálykodások ideje volt és az olasz művészet hanyatlása a XVII. században párhuzamosan folyt ezen háborúskodások megszűntével. Ebből azt a vigasztaló következtetést meríti, hogy nem kell félni Angliában sem attól, hogy a demokrácia előrehaladása nagy küzdelmekkel jár, mert a művészet csak ott fejlődhetik, ahol harc van és a társadalmi élet nem merevedik meg.

Ténybeli adatok tekintetében sokkal jobban tájékoztat dr. Walter Parow könyve. (Die englische Verfassung seit 100 Jahren und die gegenwärtige Krisis, Berlin. Puttkammer & Mühlbrecht, 1911.) De míg Steffen könyvét minden hiányossága dacára őszinte demokratikus érzület és munkásmozgalmak megértése hatja át, addig Parow könyve tipikus német professzori termék. Miben áll egy átlagos német professzor jelenlegi meggyőződéskészlete? Túlzott lojalitás, a nagybirtokosok dicsérete, helyeslése a védvámrendszernek és a lengyelek elnyomásának, rajongás a katonai kiadások emelkedéséért, főleg a flotta szaporításáért, ellenséges érzület a

munkásmozgalommal szemben. Akit ily meggyőződések hatnak át, az csak ellenséges szemmel nézheti a modern Angliát mozgató erőket. Mert aki elismeri, hogy a home-rule jogos és méltányos rendszabály, mely ha nem is szünteti meg teljesen, de mindenestre enyhíteni fogja Írország szörnyű szociális és gazdasági bajait; az már elveszíti az erkölcsi jogosultságot, hogy otthon a lengyelek és dánok brutális elnyomásának tapsolhasson. Aki beismeri, hogy az angol főnemesség óriási és jogtalan privilégiumokat élvez, az a porosz junkerek uralmát sem tarthatja többé jogosultnak. Ezért a szerző törekvése oda irányul, hogy mindazt, amit a liberális párt az utolsó öt évben megvalósított, kedvezőtlen színben tüntesse fel és a konzervatív pártot pedig, mint az államférfiul bölcsesség, nemes Önlemondás és önzetlen hazafiság mintaképpét állítsa oda.

Könyvének első részét, melyben a választójog történetét mondja el 1832-től, az első Reformbilltől napjainkig, hasznos elolvasni, mert részletesen ismerteti a fejlődési folyamatot s ennek tudása napjainkban, amikor annyi sok szó esik az angol választójogról, igen szükséges. De csak adatai érdemelnek figyelmet, a következtetések mind elfogultak. Bár maga is bevallja, hogy a XVIII. században a királyi hatalom erősebb volt, mint a parlamenté, hogy nemcsak a nép, hanem a polgárság túlnyomó része ki volt zárva a politikai jogok gyakorlásából, a választójog igazságtalan és irracionális, a kizárólagos hatalom egy arisztokratikus kisebbség kezében volt, mégis azt mondja, hogy az angol államszervezet a jogállam ideálját a XVIII. században oly mértékben valósította meg, mint sehol és soha másutt a történet folyamán. (14. 1.)

Gyakorlati szempontból fontos könyvének az a része is, amely az 1906 óta lefolyt parlamenti küzdelmeket ismerteti teljes részletességgel, de szintén rendkívül elfogultan. Az Old Age Pensiót önkényes ajándéknak nevezi, melyet a munkások az adófizetők rovására kaptak, a home-rule mozgalomról szólva pedig megemlíti, hogy az 1905-ben újult erővel ébredt fel, ami a liberális miniszterek büntetendő szelidségének tulajdonítható, mert az unionisták erőskezű uralma alatt teljesen elhallgatott a mozgalom. (137.1.) Akárcsak a magyar túlzó nacionalista lapokat olvasnók, melyek a magyar szupremácia megmentésének egyedüli eszközét a szolgabírákban, a csendőrökben látják és a sajtóperek beszüntetését nemzeti veszedelemnek tekintik.

Azonos nyomokon halad és hasonló érzelmektől van eltelve az a cikk is, melyet gróf Tisza István irt a Magyar Figyelő október 1. számában az angol főrendiház válságáról. Az igazság kedvéért meg kell állapítani, hogy minden elfogultsága mellett ez a cikk Tiszánál szinte szokatlanul tárgyilagos megjegyzéseket is foglal magában. A nyáron egyik angol lap megintervjúvolta őt s abból láthatta mindenki, hogy ez az államférfi épp oly vak az angol politika problémáival, mint a magyar közélet égető kérdéseivel szemben. Azóta, úgy látszik, ő is tanult, mert fentemlített cikkében már rámutat a lordok által elkövetett hibákra, tudomásul méltóz-

tatik venni, hogy az angol állami életben is vannak oly erős tényezők, amelynek még a nagybirtokosok hatalma sem tud ellenállni és hogy a (elsőház reformálása nem fog katasztrófához vezetni. Mikor azután a cikk végén le kellene vonnia a következtetéseket a jövő fejlődés irányára és várható eseményeire nézve, a vallás-erkölcsi alapon álló író úgy végzi cikkét, mint ahogy választási banketteken a felköszöntőket szokás: „adja isten, hogy az angol főrendiház megtalálja és betölthesse hivatását az új szervezetben és hatáskörben is”.

Az angol védővamos mozgalom indító okairól érdekes és élesemé jü felvilágosítást nyújt dr. Hermann Levy heidelbergi tanár füzete (*Die treibenden Kräfte der englischen Schutzzollbewegung*. Berlin. Leonhard Simion N. F. 1911), mely egyúttal igazolja azt is, minő nagy súlylyal bírnak az ideológiák és jelszavak a gazdasági életben. Kimutatja, hogy a védővámrendszer nincs érdekében sem az angol mezőgazdaságnak, sem a kereskedelemnek, sem azoknak a fontos iparágaknak (vas, textil, hajógyártás), amelyeken Anglia exportja és gazdasági szupremáciája nyugszik. Ennek dacára a mozgalom mégis erős hullámokat vert, sőt közel járt ahhoz, hogy az alsóházban többséget kapjon. A munkásságot félrevezette az a jelszó, hogy a munkanélküliségnek a megszüntetésére a nemzeti termelés biztosítása, tehát a védővám az egyedüli eszköz, a kispolgárságnak pedig germánófiáját használta ki a mozgalom, azt hirdetvén, hogy a német versenynek a leküzdésére ez az egyedüli mód. A nagybirtok és a haute finance azért karolta fel e jelszót, hogy a megnövekedett hadügyi és szociálpolitikai költségek terhét ne a földadó és jövedelmi adó emelésével, hanem a vámbevételek fokozásából fedezzék. A könyv elolvasása után megértjük, miért volt elegendő egyetlenegy kedvező gazdasági év (1910) a védővamos mozgalom teljes letörésére, miért volt kénytelen Balfour az 1910. évi decemberi választások előtt takarodót fújni, de egyúttal megértjük azt is, hogy mivel az utolsó három hónapban a külkereskedelmi kimutatások kedvezőtlenebbekké váltak, mint az 19H. év első felében, Balfour legutóbbi beszédében már újra hangoztatta a Tarif-Reform egyedül üdvözítő voltát. Az egész mozgalom tömeglélektani szempontból rendkívül hasonlít az önálló vámterület jelszavával való visszaéléshez. 1905-ben a függetlenségi párt az önálló vámterület hangoztatásával jutott többségre, de oly elemek ragadták magukhoz benne a vezetést, melyek érdekével az önálló vámterület a legnagyobb mértékben ellenkezik: a feudális arisztokraták s ezek meg is buktatták azután a gazdasági önállóság ügyét. Most újra azt látjuk, hogy amikor a kormány a húskérdésben kénytelen lesz Ausztriának engedményeket tenni, a nagybirtokosok vezető emberei ismét előrántják az önálló vámterület jelszavát és ezen az alapon akarnak az argentínai hús behozatala ellen közvéleményt szervezni.

A negyedik könyv Lloyd Georgenak, az angol kincstári kancellárnak válogatott beszédeit tartalmazza: *Bessere Zeiten* cím alatt. (Jena, 1911. Politische Bibliothek. III. Eugen Diederichs.) A beszédekhez

Eduard Bernstein írt előszót, melyben rokonszenves hangon ismerteti az angol államférfiú személyét és működését. Néhány régebbi beszéden kívül, melyek besorozásával Bernstein arra akar rámutatni, hogy Lloyd George már régebbi időkben, még a felsőházzal bekövetkezett konfliktus előtt is ugyanazon elveket vallotta, mint most, a kötet az 1909 és 1910-ben tartott beszédeket tartalmazza. Ezek a beszédek nemcsak a küzdelem indító okai iránt tájékoztatnak bennünket, de mély bepillantást engednek annak a férfinak a lelkébe, aki ennek a harcnak egyik legenergikusabb mozgó tényezője. Lloyd George-ot konzervatív ellenfelei szocialistának mondják. Pedig beszédeinek elolvasása elsősorban arról győz meg, mennyire távol esik az ő világfelfogása a tudományos értelemben vett szocializmustól. Ő nála a szociális kérdés tulajdonképpen igazságossági probléma. A nyomorgó tömeggel szemben a kiválasztottak csekély csoportja munkanélküli henyességben tölti élvezetekkel teljes életét. A walesi szegény fiú már kora gyermekségétől kezdve magába szívta a lordok iránti gyűlöletét, akik minden talpalatnyi földet maguknak foglaltak le, lehetetlenné tették a mezőgazdasági népesség megélhetését és népének színét-virágát belekergették Birmingham, Manchester és London füstös, undorító, erkölcsi és egészségi tekintetben vészhozó tömeglakásaiba. Ő előtte ez a folyamat nem úgy jelenik meg, mint a gazdasági fejlődés szükségszerű következménye, hanem mint egy bántó igazságtalanság, amely ellen mindenkinek, aki együtt érez a néppel, küzdenie kell. A csalás mindig aljas dolog, de a szegény embert megcsalni a legnagyobb aljasság – mondja egyik beszédében Loria reámutat arra, hogy néha az uralkodó osztályok kénytelenek bizonyos öncsonkítást végezni, súlyos adó- és szociálpolitikai terheket vállalni azért, hogy a tőke szertelen akkumulációja feltartóztassék, mert ennek háborítatlan előrehaladása rövid időn belül a kapitalisztikus rendszer megdőlését idézné elő. Lloyd George ennek a politikának a hirdetője. Meg kell rendszabályozni a lordokat, el kell tőlük venni a politikai hatalmat, a növekedő állami kiadások terhét az ő vállalkra kell áthárítani, mivel ellenkező esetben a nyomorban élő tömegek elkeseredése szét fogja repeszteni az egész polgári társadalmat. A gyűjteményben benne van az a nagyszabású beszéd, melylyel 1909 április 29-én az alsóháznak azt a híres költségvetést beterjesztette, ami az egész küzdelemnek kiinduló pontjává vált. Majdnem valamennyi beszédében az adatoknak egész tömegével szörnyű képet rajzol az angol nagybirtokosok földmonopoliumának hatásáról. És mint egykor Gambetta a klerikalizmusról, ő is kiáltja az új jelszót: „A mi ellenségünk a feudalizmus. Vele szemben kell a harcot felvenni!”

Befejezésül itt adjuk Walworthban 1909 december 17-én tartott beszédének költői lendületű végszavait, melyek egyszersmind pompás jellemzői a demokratikus Anglia megteremtésére irányuló mozgalomnak.

„A nagybirtokosok most aggódnak kiváltságaik miatt és én örülök, hogy végre egyszer már a gond a kunyhóból a kastélyba költözik. Ez jó előjel. Én oly vidéken születtem, ahol pompás

hegyláncok vannak és elmondom önöknek, miképpen szoktunk tájékozódni az időjárás felől mi, akik nem vehettünk magunknak barométert. A hegyek felé tekintettünk. Ha a felhők a völgyekre és az alacsonyabb dombokra nehezedtek, akkor tudtuk, hogy rossz időnk lesz. De ha a fellegek felemelkedve, a hegycsúcsok körül gyülekeztek, akkor szép idő következett. Most is szállnak a felhők fel a völgyekből, a népnek alacsony és alázatos házáiról és a magaslatokon gyülekeznek. Szép nap virrad reánk!” *Szende Pál.*

Az olasz-török háború. Nem véletlen, hogy napjainkban éppen Afrika északi partja veti elénk a világpolitika legégetőbb problémáját. Az afrikai nyugtalanság szorosan összefügg az Ázsia ébredésének nevezett világtörténelmi folyamattal. A japán győzelem után az ázsiai népek egymásután adnak életjelt magukról. A panázsiai és panizlam propaganda mind nagyobb méreteket ölt. A kínaiak alkotmányért való küzdelme, majd forradalma, az indo-kínai függetlenségi törekvések, az indiai veszedelmes forrongás, a perzsa és a török forradalom, végül az egyiptomi nemzeti párt erőrekapása, mind arról tanúskodnak, hogy az ázsiai népek maguk akarják végre a maguk történelmét csinálni. Az európai imperializmusnak Ázsiában alig van már keresni valója. Másfelé kell az európai vas- és fémiparnak és bányászatnak piac után néznie. Az első kísérlet Marokkóban volt, Tripolisz a folytatása. Olaszország nem fulladozik ugyan még a túltengő kapitalizmus zsírjában, ellenkezőleg a nagybirtok extenzív, kezdetleges termelésével művelt agrárország, amely népét sem tudja eltartani s így százezerszámra hajszolja évenként fiait a tengerentúlra (1904-ben 506 ezer, 1909-ben már 625 ezer ember vándorolt ki Olaszországból). Az volna tehát észszerű, ha Olaszország belföldi kolonizáció s földbirtokreform útján belföldi piacot igyekeznék iparának szerezni, nem pedig 13 milliárdnyi államadósságát excentrikus keleti kalandokkal újabb nagy terhekkel növelni.

Egyes érdekelt tőkés csoportok ösztönzésére az olasz kormány mindig hajlandó volt hasonló vállalkozásokra, s ezt a hajlandóságát ideológiai momentumok, a genuai és velencei köztársaságok egykori nagy tengeri hatalmának s fényes gazdagságának emlékei és az a meggyőződés, hogy a Földközi tenger felosztásánál Olaszországnak földrajzi helyzeténél fogva jelen kell lennie, még fokozták. Tunisz s Tripolisz, melyek 24 órányi hajójáratra vannak Olaszország déli csücskétől, már a hetvenes évek óta hő olasz vágyakozások tárgyai. Állandóan vándorolnak ki olasz kereskedők Tuniszba, az egész tuniszi kereskedelmet magukhoz ragadják már, mikor 1881-ben a franciák hirtelen elhódítják Olaszország orra előtt a félszigetet. Az elkeseredett olasz nemzet, melynek legszebb reményei így füstbe mentek, Németország és Ausztria-Magyarország karjai közé veti magát. A tuniszi okkupáció nagyban hozzájárult a hármasszövetség létrejöttéhez. De azért az olaszok tuniszi kivándorlása nem ért véget. Tuniszban és Algírban körülbelül 150.000 ma már az olaszok száma.

A tuniszi csalódás után Olaszország másfelé igyekezett magát kártalanítani. A Vörös tenger környékén való hódításai azonban minden gazdasági és politikai jelentőség nélkül valók. Majd Albánia felé irányul az olasz külpolitika. A sok ügyesség és áldozat, az albán fölkelőkkel való titkos és nyílt paklizások azonban még mindeddig nem vezettek a kellő eredményre. Ehelyett a marokkói kérdés kiéleződése Tripoliszt juttatta Olaszországnak. E földdarab birtoka a Földközi tenger egy részén való uralmat biztosítja ugyan, gazdaságilag azonban édes-kevés jelentőséggel bír, mert az egész tripoliszi ki- és bevétel értéke alig haladja meg az évi 20 milliót. Az ország termékenységeről

szóló meséket csak az olasz népnek találták ki. De több pénzintézet erősen érdekelve volt a tripoliszi kaland létrejöttében. Elsősorban pedig a pápai tőkével dolgozó *Banco di Roma*, amelynek fontos szerepe a tripoliszi hadjáratban könnyen érthetővé teszi annak az áldásnak motívumait, melylyel a szent atya az asszonyokat és gyermekeket legyilkoló olasz fegyvereket útnak indította. Az olasz sajtó meg természetesen gondoskodott arról, hogy az afrikai vállalkozás jelentőségéről nemcsak a kispolgárságot s kisparasztságot, hanem a proletariátus egy részét is megtévesztően informálja. A külhatalmakkal az egyezség már előbb létrejött. 1902-ben Olaszország Franciaországnak szabad kezet biztosított Marokkóban és ezzel szemben Franciaország is kimondotta, hogy Tripoliszban nincsenek érdekei. Angliának pedig csak tetszhetett a vállalkozás, mert ha Tripolisz egy európai ország hatalmába kerül, Anglia helyzete Egyiptomban csak megerősödhetik. És míg az újabb háborúkat rendszeren hosszas tárgyalások előzik meg, ebben az esetben, hogy Törökország meginduló fegyverkezését s hadseregének reorganizációját megelőzzék, az első olasz gránátok már lecsaptak Tripolisz fehér falaira, mielőtt tulajdonképpen diplomáciai érintkezéstről szó lehetett volna. Törökország legérzékenyebben gazdasági utón üthet vissza a támadásra. Az olaszországi árukra már 100%-os új vámot vetett ki a török kormány s ez valószínűen teljesen megszünteti az 1908-ban 245 Va milliót kitevő olasz bevitelt. De újabb hírek arról tanúskodnak, hogy közel van az olasz kalózkaland katonai csődje is. Nem ez az első vereség, mely az olasz fegyvereket Afrikában érte. Goltz tábornagy, a török seregek katonai német szervezője, megmondotta, hogy a Németországnál kétszerte nagyobb Tripolisz meghódítása túlhaladja Olaszország katonai és pénzügyi erejét, a háború szerinte két esztendeig is eltarthat s a pénzügyi tönk szélére sodorja Olaszországot. Olaszország csak a tengeren erősebb, a sivatagot Dreadnoughtokkal nem lehet bevenni. Az ifjutörök kormány jól tudja, hogy nem szabad kardcsapás nélkül átengednie Tripoliszt. Magára van hagyatva Európában. Nem szabad gyöngének mutatkoznia. Az olasz rablótámadást az összes európai hatalmak összetett kézzel nézik végig. Mind arra várnak, mikor üt az órájuk, amikor a Balkánra és a török birodalom egyéb területeire bevonulhatnak. A Balkán világháború veszedelmes csiráit rejti földjén.

Munkásmozgalom.

(Svédország. – Olaszország.)

A svéd munkásmozgalom fejlődésének és emelkedő jelentőségének fontos mozzanatához ért el. Felvetődött sorai között a miniszterializmus kérdése. A választások 64 mandátumot hoztak az eddigi 35 helyett a szociáldemokrata pártnak és ez a parlamenti erőnövekedés és a liberális kormánynak a konzervatív első kamarával és a második kamara megcsappant, de még mindig nagy erejű konzervatív pártjával megvívandó nehéz küzdelmei indítványoztatták a párt több tagjával a liberális minisztériumba való meghívás elfogadását. Ennek a kérdésnek a jelentkezése a szociáldemokrata pártok parlamenti karrierjének természetesen bizonyos sikerét jelenti. Nehéz és bonyolult kérdés, amelyet még sehosem tudtak következetesen és ellenmondás nélkül elintézni, mert a következetes álláspont, azt hisszük, az volna, hogy a szociáldemokrácia, ha már résztvesz a parlament munkájában s a polgári állam e polgári intézményében igyekszik a munkások javára törvényeket hozni, *elvi* aggodalmak miatt nem riadhat vissza attól sem, hogy a kormányban helyet foglaljon, különösen, ha egyébként budgetmegszavazással és más módon is hajlandó támogatni a kormányt. Viszont bizonyos, hogy a kormányban ülő párttagok a párt mozgékony-

önkéntelen korlátoznák és a kormányképes szociáldemokrata pártnak a parlamenti tevékenységtől különben is megnyirbált forradalmi lendülete sokat veszítene erejében.

Az indítványt nem elvi, hanem célszerűségi szempontok miatt vetette el a párt többsége, miután a legutóbbi pártgyűlés kimondotta, hogy a pártvezetőség és az országgyűlési frakció kétharmad többséggel elhatározhatja a kormányba való belépést. A párt még nem elég erős arra, – hangsúlyozza a többség álláspontja – hogy a kormányzatban a szocialista politikát érvényesíthesse és így nem célszerű, hogy a kormányzatban résztvegyen. A svéd szociáldemokrácia későbbi fejlődésének biztosítása ts megkívánta ezt a döntést. A párt hirtelen erőrekapása természetesen sok ingadozó nem kipróbált meggyőződésű új katoná, kispolgári s intellektuall „mitläufer” toborzásával járt. A kormányba való belépés ennek a nem nagyon erősen összeabroncszott pártnak a gyöngye egységét is megbontotta volna. És a párt sorainak megbomlása csak a konzervatívok malmára hajtotta volna a vizet. A jószándékú liberális kormány helytété: még ha szocialista is ül tagjai között, sokkal súlyosabb lett volna, ha egy megoszlott szocialista párt támogatja.

A svéd szociáldemokráciának nagy nehézségekkel kellett megküzdenie, míg mai fejlettségét elérte. A földművelő országnak csak néhány nagyobb városában lakik pari munkásság és mégis a szocialista szakszervezetekben csoportosult munkások száma 1900-1907 között 46.000-ról 144.395-re emelkedett. Az összes szervezett munkások száma pedig ez utóbbi évben 200.000 körül forgott. A politikai mozgalmat egy cemusos választójog gátolja erősen. A második kamara három pártjának fejlődését a következő számok illusztrálják: 1908-ban a liberálisok 121.308, 1911-ben 242.127, a konzervatívok 130.037, illetve 188.247, a szociáldemokraták 53.744, illetve 172.780 szavazatot kaptak. 1908-ban még mintegy 20.000 szocialista választó olyan kerületekben ahol a párt győzelméről nem lehetett szó, a liberálisokra adta szavazatát. Az új proporcionális választójog, mely nemcsak a választók számát emelte fél millióról egy millióra, hanem a választójoggal valóban élöket is 300 ezerről 600 ezerre ezt a taktikát fölöslegessé tette. Az adócenzus ellenére, mely három évre visszamenően kívánja az adónyugta felmutatását, a szociáldemokrata szavazatok száma az összes szavazatok 24%-áról 29%-ára emelkedett.

A liberális kormányra, amelyet a második kamara legerősebb pártja a liberális párt és az egységes szociáldemokrata párt támogat, sok nagyjelentőségű feladat vár. A katonai budget leszállítása és számos szociálpolitikai reform életbeléptetése. Ezen a téren alig történt eddig még valami. Munkásbiztosítás, munkásvédelem, a munkáltató- és munkásszervezetek viszonyának szabályozása, a választójog további demokratizálása, főképen a községekben, az élelmiszervámok leszállítása, mind megoldásra váró feladatok. A kormánynak a konzervatív párttal és a teljesen konzervatív színezetű első kamarával előreláthatóan nagy erővel kell felvenni a harcot, amelyben a svéd munkásság támogatására mindenképen számíthat.

(sz-úr.)

Olaszországban a miniszterializmus kérdése már régóta foglalkoztatja a pártot. Ismeretes az olasz párt fejlődésének az az érdekessége, hogy a mozgalom egyik megteremtője, Turati, kezdettől fogva mérsékelt „reformista” (revizionista) irányt követ s a forradalmi marxizmus csak később, ellenzék alakjában jelentkezett a pártban. Maga a reformista csoport azonban korántsem egységes, úgy, hogy a szindi kalisták kilépése óta tulajdonképpen négy irányt különböztethetünk meg. *A szélső-reformisták* Bissolati vezetése alatt, akik minden aggály nélkül hajlandók a más parlamenti csoportokkal való szövetkezésre és kormánytámogatásra, a proletariátus minél nagyobb politikai befolyását s minél kedvezőbb törvények alkotását tűzték

ki céljukul, a *mérsékelt reformisták* mér féltékenyen őröködnék a tömegekkel való állandó érintkezés fölött, az u. n. *integralisták* az osztályharc lényegét és a forradalmi a maguk tisztaságában akarják megőrizni, míg a gyakorlatban a helyes taktika véért számos engedményt tesznek, végül az *intranszigensek* árulásnak tekintenek minden közeledést a polgári pártokhoz, amely az osztályharc tisztaságát veszélyezteti. Az 1910-iki milánói kongresszuson a revizionista álláspont fölényes győzelmet arat. Ugyanez a kongresszus határozta el, hogy a miniszterializmus kérdését egy, az. 1911. év májusára összehívandó konferencia fogja tárgyalni. Időközben egy praktikus eset – Bissolatinak a Giolitti kabinetbe való meghívása – kapcsán vagyis a polgári kormány támogatásának kérdése mellé a miniszterializmus mája lépett: elfogadhatja-e szocialista képviselő a neki felajánlott miniszteri A tárgyalás igen hevesnek ígérkezett, úgy, hogy alaposabb előkészítése végett helyesebbnek látszott öszre halasztani s értekezlet helyett rendkívüli pártgyűlést összehívni.

Az október hó 15-én Modenában összeült rendkívüli kongresszus első két napját a jobb- és balpárti reformistáknak egymással való küzdelme foglalta le. Az intranszigensek szerepe arra szorítkozott, hogy rámutatva a reformisták táborában felmerült ellentétekre és megismételve a két iránynak egymás felett mondott kritikáját, a forradalmi álláspontot, mint *taktikailag* is egyedül helyest hangsúlyozzák. Tagadhatatlanul erős érvet kövacsolhattak erre abból a reformisták által is beismert körülményből, hogy a tömegek, amelyeket parlamenti sikereikkel maguk mellé lekötni reméltek, növekvő bizalmatlansággal nézik Bissolatiék konciliáns, kormánytámogató politikáját. Szerintünk azonban ez nem hibás taktikának, hanem az elvi álláspont helytelenségének, a proletariátus társadalmi szerepe félreismerésének a következménye.

A már gyakran hallott s ezúttal újra megismételt érvek mellett különös érdekességgel az a vita bírt, amely a szocialista képviselők állásfoglalását az aktuális politikai viszonyok között megszabni igyekezett. A Giolitti-kormány programja számos helyes és szükséges reformot tartalmaz, elsősorban az új választójogi törvényt. A reformisták szónokai – Bissolati, Cabrini, Bonomi – szerint a proletariátusnak támogatnia kell a kormányt ezek megvalósításában. Maga Bissolati is mindennemű „formalitások iránt táplált ellenszenvé” mellett csak azért utasította vissza a neki felajánlott miniszteri tárcát, mert félt, hogy a kabinetbe lépése ellenzékbe kergetheti az antimiszterialis szocialista képviselőket. Most pedig a kormány egyöntetű támogatása szükséges. Még a tripoliszi hadjárat sem elég ok arra, hogy a párt ellenzékbe lépjen, sőt: Olaszországnak a gyarmatpolitikától várható gazdasági fellendülése a proletariátusnak is érdeke és ha már a proletariátus parlamenti munkájával beilleszkedik a polgári állam rendjébe, következtelenség volna a kapitalizmus egy oly szükségszerű életmegnyilvánulása ellen, mint aminő a háború, meddő küzdelmet folytatnia.

Ezen tézis ellen már úgy a mérsékelt reformisták, mint az intranszigensek felzudultak és az elvi és gyakorlati érvek egész arzenálját vonultatták fel. Sikerült is elfogadtatniok a pártvezetőség határozati javaslatát, amely elítéli az olasz rablótámadást, rokonszenvét és szolidaritását fejezi ki a török proletariátusnak.

A kormány támogatásának kérdésében a kongresszus nem tudott egységes megállapodásra jutni. Tréves közvetítő indítványát, amely a kormány rendszeres támogatását a mindenkor politikai viszonyoktól teszi függővé, de a háborús Giolitti-kormányt a támogatásra méltatlannak ítéli, Bissolatiék kevésbé opportunusnak találták, az antimiszterialis reformisták viszont kifogásoltak mindennemű „rendszeres” támogatást tgy minden csoport külön javaslattal jelentkezett a kongresszus előtt.

A benyújtott 5 javaslat közül a Lerda által benyújtott intranaigens javaslat 8034, Tréves javaslata 7818, Basile (reformista) 1945, Modigliani (mérsékelt reformista) 1736,

az integralisták javaslata (Pesutti) pedig 1073 szavazatot kapott. Ez a kongresszus sem döntött tehát a miniszterializmus kérdésében. És az természetes is. A kongresszusok előmozdítják az álláspontok tisztázását, simára csiszolják az érveket és ellenérveket, de a döntést az a fórum tartja fenn magának, amely a kérdést megteremtette és felszínre hozta: az élet és a szociális fejlődés.

(- kas.)

A Társadalomtudományok Szabad Iskolája 1911-12. évi első félévének programja a következő:

I. *Előadások.* Ágoston Péter: A francia városok. 1 óra. December 22. (péntek) este 7-8 óráig. Braun Róbert: A földkérdés. 3 óra. December 6., 13. és 20. (szerda) este 7-8 óráig. Dénes Lajos: Esztétika és lélektan. 3 óra. December 6., 13. és 20. (szerda) este 8-9 óráig. Dienes Pál: Az anyag szerkezete. 4 óra. November 8., 15., 22. és 29. (szerda) este 7-8 óráig. Dirner Gusztáv: A nemi betegségek és a család. 1 óra. November 23. (csütörtök) este 7-8 óráig. Fülöp Zsigmond: A természettudományok kialakulása. 5 óra. November 3., 10., 17. és 24. December 1. (péntek) este 7-8 óráig. Glücklich Vilma: Az anyaság védelme. 2 óra. November 8. és 15. (csütörtök) este 7-8 óráig. Ignótus: A „Nyugat” nyelve. 1 óra. December 21. (csütörtök) este 8-9 óráig. Jászi Oszkár: A görög és római államfejlődés nemzeti tartalma. 1 óra. November 2. (csütörtök) este 7-8 óráig. Kovács Sándor: Scarlattí, (zenei bemutásokkal) 2 óra. December 8. (péntek) este 7-9 óráig. Kunfi Zsigmond: Lassalle. 1 óra. December 22. (péntek) este 8-9 óráig. Lyka Károly: Művészet és társadalom. 2 óra. November 2. és 9. (csütörtök) este 8-9 óráig. Madzsar József: A higiéné babonái. 1 óra. December 7. (csütörtök) este 7-8 óráig. Nyári Jenő: Keleti és görög kultúra. 1 óra. December 15. (péntek) este 7-8 óráig. Rónai Zoltán: A szabadságvesztésbüntetés krízise. 1 óra. December 15 (péntek) este 8-9 óráig. Schöpflin Aladár: Vajda János. 2 óra. December 7. ée 14 (csütörtök) este 8-9 óráig. Somogyi Mihály: A táplálkozás kémiája, (bemutatókkal) 4 óra. November 8., 15., 22. és 29. (szerda) este 8-9 óráig. Szende Pál: Ideológiai szerepe az osztályharcban. 3 óra. November 16., 23. és 30. (csütörtök) este 8-9 óráig. Szini Gyula: Walt Whitman és Verhaeren. 1 óra. November 30. (csütörtök) este 7-8 óráig. Varga Jenő: A drágaság okai. 5 óra. November 3., 10., 17., 24. és december 1. (péntek) este 8-9 óráig. Vér Mátyás: Maupassant. 2 óra. December 14. és 21. (csütörtök) este 7-8 óráig.

II. *Szemináriumok.* Bíró Lajos: Új magyar elbeszélők. 2 óra. December 23. (szombat) este 7-9 óráig. Meller Simon: Olasz festők a Szépművészeti Múzeumban. 4 óra. November 6. és 13. (szerda) d. e. 10-12. óráig. (Szépművészeti Múzeum helyiségében). Szabó Ervin: Az ipari munkás lélektana. 4 óra. November 4. és 11. (szombat) este 7-9 óráig. Varga Jenő: Marx: „Szabadkereskedelem és védővám” c. munkájának olvasása 6 óra. December 2., 9. és 16. (szombat) este 7-9 óráig.

Beiratkozni lehet az iskola helyiségeiben (VI., Anker-köz 2. II.) az előadások napjain d. u. 6-8-ig. Az iskola rendes tagjai (azok, akik évente 6 korona tagdíjat fizetnek) az összes előadásokat ingyen látogathatják. Munkások és főiskolai hallgatók félvényként 1 kor, beiratási díjat fizetnek. A tandíj fizetése alól fel vannak mentve. Más hallgatók 2 korona beiratási és 4 korona tandíjat fizetnek félvényként. Belépődíj egyes órákra 1 korona, egyes előadás-ciklusra 2 korona.

TERMÉSZETTUDOMÁNY.

Az életjelenségek mechanisztikus magyarázata.

III.

Az élőlények mozgása és egyéb energianyilvánulásai.

A közfelfogásban a mozgás szerepel az élet legjellemzőbb nyilvánulásaként. Tudatunkban a mozgás képzete szorosan össze van kapcsolódva az élet képzetével. Az életnyilvánulások legtöbbje tényleg valamiféle mozgással jár s ez különbözteti meg legfeltűnőbbben az élőlényeket a nem élő rendszerektől. Ha azonban kissé utána gondolunk, hogy a mozgás sokkal elterjedtebb jelenség, mint az élet, azonnal rá kell jönnünk, hogy nem maga a pusztá mozgás az, ami ilyen jellemző s szinte elválaszthatatlan az élőlény fogalmától, hanem a mozgásnak bizonyos sajátos módja, amit „*aktív*” mozgásnak szoktunk nevezni. Hogy ez alatt mit értünk, azt egészen szabatosan nem tudjuk megjelölni – s a fogalom ismeretelméleti elemzése azt mutatja, hogy ez egyáltalában nem is lehetséges (ismeretelméletileg nincs is értelme aktív és passzív mozgások megkülönböztetésének). A mi kérdésünk szempontjából azonban jogosult ez a felosztás s hozzávetőleges definícióval meg is tudjuk mondani, hogy mit értünk alatta: a mozgásnak olyan nemét, amelynél a mozgó rendszerben magában van a mozgást kiváltó és azt fentartó erő. Hogy a fa levelei a szélfúvás hatása alatt mozognak, az passzív mozgás s nem jellemző életjelenség, ellenben az a mozgás, mely a fa növekedésével jár, vagy az, melylyel a napraforgó virága a napsütéshez alkalmazkodik, már aktív mozgások, úgyszintén az állati szervezetek mozgásai.

Hogyan magyarázhatók ezek az életjelenségek mechanisztikusan? Hogyan vezethető vissza az élőlények aktív mozgása fizikai és kémiai erőkre? E kérdésfeltevést kell mindenekelőtt kissé elemeznünk. A problémának ilyen felállításában tulajdonképpen két különálló kérdés foglaltatik. Az élőlények aktív mozgása mindig valamely külső vagy belső *inger* eredménye. A mozgással az élőlény csak *reagál* az őt ért ingerre. Az aktív mozgás fogalma tehát két életjelenséget foglal magában: az *ingerlékenységet* és a *mozgást*. A bevezető cikkben adott programmunk szerint az ingerlékenység és

reagálóképesség magyarázatát külön tárgyaljuk s most csak azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy hogyan történik, micsoda fizikai és kémiai folyamatok eredménye az élőlényeknek valamely *inger által* már kiváltott mozgása.

Ami már most ezt a szűkebb kérdésünket illeti, legegyszerűbben úgy igazodhatunk el rajta, ha az energia-elv szempontjából közelítjük meg.¹ *A mozgás energiaváltozás.* Amikor valami mozog, bizonyos mennyiségű mechanikai energia használódik el. Világos, hogy ennek a mechanikai energiának valami más energiából kellett keletkeznie. Általában mikor mozgás megy végbe, a folyamat lényege mindig az, hogy valamely energiafaj bizonyos mennyisége mechanikai energiává alakul át. Amikor szél keletkezik: a nap-sütés által felmelegített levegőrészecskék hőenergiája alakult át a levegő mozgásává, a gőzgépben is hőenergia a mozgás forrása, a villamos motorban elektromos energia és így tovább. Az első kérdés tehát, amikor egy mozgási jelenséget le akarunk írni, hogy *milyen energia* alakult át az illető mozgás mechanikai energiájává. Ha ezt már ismerjük, akkor azt kell leírni, hogy *hogyan* történik ez az átalakulás.

Így tekintve a dolgot, feladatunk az lesz, hogy megállapítsuk az élőlények energiaforrásait, azokat az energiaformákat, melyeknek mechanikai energiává való átalakulása lehetővé teszi az élőlények mozgását, másrészt, hogy megismerjük azt a mechanizmust, melynek közvetítésével az átalakulás történik. S itt mindjárt kitéjük, hogy az energia-elv alkalmazása tárgyunkra, amellet, hogy a legegyszerűbb eligazodást teszi lehetővé, igen hasznos áttekintéseket is nyújt: az élőlények nemcsak mechanikai energiát produkálnak, hanem hőenergiát is (meleget termelnek), sőt némely élőlény fény és elektromos energiát is (világítanak és elektromos jelenségeket mutatnak). Ha figyelmünk e jelenségek energetikai oldalára van irányítva, szinte magától adódik, hogy a mozgással együtt tárgyaljuk őket, Ezekre nézve is ugyanazt a két kérdést tehetjük fel:

1. milyen energiából fődötetik e jelenségek energiaszükséglete?
2. hogyan történik ez energiának hővé, fénynyé, elektromossággá való átalakulása?

Az állatok energianyilvánulásaival foglalkozunk először. Az állati szervezetek energiafelvétele *a táplálkozás útján* történik s *összes energianyilvánulásai egyedüli forrása a táplálékaik kémiai energiája.* A kémiai energiáról folyóiratunkban is többször volt már szó.² A következők megértéséhez tudnunk kell róla, hogy valamely vegyület kémiai energia tartalma alatt azt az energiamennyiségét értjük, amely az illető vegyület keletkezésekor benne felhalmozódott s amely az ellenkező folyamatnál (az illető vegyület szétbomlásánál)

¹ Az energia-elv alapfogalmairól és néhány alkalmazásáról 1. a Szabadgondolat 3. 4. és 6. számát.

² L. IV. sz. 148-149. és VI. sz. 212-213. old.

felszabadul, másféle energiává alakul. Az állatok táplálékaiul szolgáló vegyületek – fehérjék, zsírok, szénhidrátok – kémiai energia tartalma meglehetősen nagy. Valamennyien aránylag kevés oxigént tartalmazó vegyületek, melyekből a bennük felhalmozódott energia akkor szabadul fel, mikor oxigénnel egyesülnek. Az állati szervezetekben ez történik e vegyületekkel: oxigén felvétele által oxigénben gazdagabb s egyszerűbb szerkezetű vegyületekké alakulnak, oxidálódnak, elégnak. Az oxidáció végeredménye az, hogy e vegyületekben lévő összes szénből szénsav, a hidrogénből víz s a nitrogénből húgyanyag lesz. E kémiai átalakulások részletei közül a mi szempontunkból csak azt fontos tudni, hogy nem a szervezetnek egy meghatározott helyén történnek, hanem a táplálékoknak az egész szervezetre való szétosztása után minden egyes sejtben s végbemenésüket az összes sejtekben jelenlévő oxidáló fermentumok közvetítik. Így az egyes sejtek külön-külön jutnak a működésük fentartásához szükséges energiamennyiséghez.

A táplálékok oxidációja által felszabaduló kémiai energia legnagyobb része hővé alakul, aránylag kis részéből lesz mechanikai s még kisebb részből fény vagy elektromos energia. A hővé való átalakulás minden különös mechanizmus nélkül történik. Hiszen ha e vegyületek a szervezeten kívül oxidálódnak, energiataralmuk teljes mennyiségében közvetlenül hővé alakul, egyéb energiává pedig csak bizonyos speciális feltételek mellett (például elektromos elemekben elektromossága). A más energiává való átalakulás speciális feltételei az állati szervezeteknek csak a mozgási szerveiben s kivételesen a fényt és elektromosságot produkáló szerveiben vannak meg s így az oxidáció által szabadabbá váló energia legnagyobb részéből az lesz, ami a szervezeten kívül lenne. Így tartja a táplálékokban felhalmozódott kémiai energia az állatok testének hőmérsékletét a szükséges hőfokon, ami – tekintve, hogy az állati szervezetekben végbemenő s különösen az enzimek által közvetített kémiai folyamatok zavartalan lefolyásának fontos tényezője a megfelelő hőmérséklet – egyike a legfontosabb életfeltételeknek.

A fény és elektromos energiává való átalakulásnak már egészen speciális feltételei vannak. Elektromos energia fejlődése az élő szervezetekben még aránylag elterjedt (alkalmas berendezéssel majdnem minden élő szövetből elektromosság nyerhető), de az összes energiának csak csekély része használandó erre s jelentősége is igen alárendelt, kivéve néhány tengeri állatot, melyeknek külön elektromos szervük vannak, mely erős elektromos kisülések által védekező eszközül szolgál. Keletkezését pontosan nem ismerjük, de az eddigi vizsgálatok azt mutatják, hogy ugyanúgy történik, mint ahogyan az elektromos telepekben s az akkumulátorokban végbemenő kémiai folyamatok szolgáltatják az elektromosságot.

Legkevesebbet a fény energiáról tudunk. Világító állatok s növények különösen a tengernek oly mélységeiben vannak, ahová a

napfény már nem hatol le. Többnyire csak azáltal bírnak világító képességgel, hogy a szervezetükben foszforeszkáló anyagok képződnek, melyek csak a napfénytől kapott energiát sugározzák vissza, de részben úgy is, hogy bizonyos oxidációs folyamatok által a maguk hőenergiáját alakítják át fényvé. Hogy közelebről hogy történik e folyamat, az ma még nincs tisztázva.

Az élőlények mozgásához szükséges energiának is a táplálékok kémiai energiája a forrása. Maga az a jelenség, hogy kémiai energiából mozgás lesz, nem igényel különös magyarázatot, hiszen ez az ember által szerkesztett gépekben is megtörténik. A gőzgépben s a benzinmotorokban például voltaképpen a szénben, illetőleg a benzinben felhalmozódott kémiai energia az, ami a mechanikai energiát szolgáltatja. Ezek a mesterséges szerkezetek azonban és mind a többiek, melyekben más energiából mechanikai energia lesz, igen komplikált, sajátos berendezéssel bírnak s e berendezések oly lényegesen mások, mint amilyeneket az élőlényekben egyáltalán elképzelhetünk, hogy az a kérdés, hogy mi az átalakulás mechanizmusa az élőlényekben, különös érdekességgel bír.

Micsoda berendezés teszi lehetővé itt az átalakulást? Micsoda folyamatok által lesz az élőlények mozgási szerveiben a kémiai energiából mozgás? Az e kérdésre adott választ tekinthetjük tulajdonképpen a mozgás fizikai-kémiai magyarázatának.

Az élőlények mozgásának a szervek formáját tekintve, igen sok félesége van. Lényegileg tekintve azonban mind visszavezethető néhány formára. Igen elterjedt mozgási féleség az *amoebaszerű mozgás*. Az amoebafélék, melyekről ez a mozgás el van nevezve, a legegyszerűbb egysejtűekhez tartoznak. Helyváltoztatásuk úgy történik, hogy a testüket alkotó félfolyékony fehérjecsopp, mely nyugalomban gömbölyű, a mozgás kezdetén egy irányban megnyúlik, úgynevezett „ál-lábat” bocsát ki magából, ez mindinkább hosszabbodik, azután az egész csepp lassú áramlással utánaömlik. Az amoebáknál a táplálékfelvétel is ezzel az egyszerű mozgással történik oly módon, hogy a táplálékul alkalmas növényi sejt, vagy sejttermék felé két állapot bocsát az amoeba, ezek körülölelik azt s aztán az egész sejttest köréje ömlik. Az amoebaféléken kívül az egysejtűeknek számos fajtája, sőt a többsejtűek bizonyos sejtjei is így mozognak (fehérsejtek stb.).

Az egysejtűek másik mozgási módja a *csillangós mozgás*: a sejt egy vagy több állandó, ostorszerű nyúlvánnyal bír, mely ritmikus mozogva, a propellersavarhoz hasonlóan mozgatja az egész sejttestet. A csillangós mozgás még más célra is szolgál az olyan egysejtűeknél, amelyeknek állandó szájnnyílásuk van s még inkább vízben élő, alacsonyabbrendű (korlátolt helyváltoztatású) többsejtűeknél: a szájnnyílás körül elhelyezett csillangók folytonos egyirányú mozgásukkal a víznek olyan áramlását idézik elő, mely a

táplálékokat a szájnyílás felé sodorja. Ilyen csillangós mozgással mozognak a többsejtűek hím ivarsejtjei is s még egyéb sejtjei is a több sejtűeknek.

A amoebaszerű és csillangós mozgás mindazonáltal alárendelt szerepűek a többsejtűeknél. Az ő mozgási működésüket az úgynevezett *izomsejtek* végzik. Nemcsak az egész test helyváltoztatását végző szervek az izmok, hanem mindazok a belső szervek is, melyek életműködéséhez a mozgás hozzátartozik (gyomor, belek, szív, anyaméh, húgyhólyag stb.), ilyen izomsejtekből vannak felépítve. A külső és a belső izomzatot alkotó sejtek között alaktanilag vannak bizonyos különbségek, a lényegben azonban megegyeznek: az összes izomsejteket párhuzamosan egymás mellé helyezett igen finom szálak, úgynevezett izomrostocskák alkotják s az izomzat működése abban áll, hogy ezek a finom rostocskák – a külső izomzatban rendszerint akaratumk által előidézett ingerekre, a belső szervek izomzatában pedig rendszerint az akaratumktól független idegingerek hatása alatt – megrövidülnek, majd az inger megszűnése után ismét visszanyerik eredeti hosszúságukat. Ezáltal az egész izom megvastagodik, összehúzódik, majd elernyed. A végtagok gyakran igen komplikált mozgási műveletei éppen úgy több izom együttes vagy egymásután való összehúzódásának és elernyedésének eredményei, mint a szívnek ritmikus megkisebbedése és megnagyobbodása, melylyel vérünket folytonos keringésben tartja, vagy a gyomornak és a beleknek az a működése, melylyel a beléjük jutott táplálékot a végbél felé továbbítják stb.

Az amoebaszerű mozgás magyarázatával újabban Quincke foglalkozott. Ő a sejt felületi feszültségi viszonyaiban keresi az amoebaszerű mozgás s általában a protoplazma áramlások magyarázatát. A folyadékok felületi feszültségére vonatkozó törvényszerűségek a középiskolai fizika-tanításnak mellőzött részei, a velük való magyarázat tehát könnyen kelthet olyan gondolatot, hogy az laikus számára értéktelen, mert bonyolult volta miatt nem érthető s különben is bizonytalan dolog. Ez azonban nem így van. A felületi feszültségi folyamatok tényleg igen komplikáltak, a fizika azonban teljesen uralja őket. Pontos leírást tud adni róluk, meg tudja mérni az itt működő erők nagyságát, irányát. A rájuk alapított magyarázat pedig kellően kifejtve jól követhető és megérthető.

Quincke egy igen egyszerű és mindenki által megfigyelhető jelenségből indul ki. Ha egy csepp olajat vízre helyezünk, az a vizén szétterül. Ez azáltal történik, hogy az olaj csepp szélén kifelé irányuló felületi erők lépnek fel. Három közeg érintkezésénél (a jelen esetben víz, olaj és levegő a három közeg) a felületi feszültségi viszonyok mindig ezt eredményezik. Az olajnak szabad szemmel látható eme szétterjedésén kívül azonban egyidejűleg a másik két közegben is változás történik: a mozgásba jött olajrészecskék a velük érintkező víz és levegőrészecskéket magukkal sodorják s ezáltal úgy a vízben, mint a levegőben áramlás indul

meg, mely az érintkezési felülethez közel a csepptől kifelé, távolabb pedig a csepp központja felé irányított.

Ezekhez igen hasonló felületi feszültségi viszonyok vannak a sejtek felületén. Egy előbbi cikkben említettük már, hogy minden sejtet egy zsirnemű, olajnemű anyagokból való igen finom hártya vesz körül. Ebben a hártában bizonyos fermentumok hatása alatt zsirokból zsírsavak s ezekből szappanszerű vegyületek képződhetnek, melyek a sejtet környező vízben oldódnak. A képződött szappanoldatnak a sejtet határoló olajréteg és a sejtet körülvevő víz határán éppen úgy kell viselkednie, mint ahogyan a vízre helyezett olajcsepp. A három közeg itt a víz, az olajréteg s a szappanoldat. A szappanoldat éppen úgy elterül a sejt felületén, mint az olajcsepp a víz felületén s a sejt belsejében és a sejtet körülvevő folyadéokban épp úgy áramlást idéz elő, mint az olajcsepp elterjedése a vízen. Ha tehát a sejt felületi feszültségi viszonyai-ban változás jön létre azáltal, hogy a sejtet határoló olajréteg valamely pontján elszappanosítatik, ezáltal a *protoplazmában ezen pont felé irányuló áramlás jön létre*. Ez áramlás addig tart, amíg a képződött szappanszerű vegyületek az egész sejt felületén szétterülnek; ha azonban a sejt egyugyanazon pontján az elszappanosítás folytonos, a folytonos egyirányú áramlás által a sejtplazma túllépheti a sejt volt határát, a zsírrétegben képződött résen keresztül mintegy kiömlik a sejtplazma: az egész sejt elmozdul.

E magyarázat helyességét Quincke kísérletileg olyan módon igyekezett megerősíteni, hogy mesterségesen szerkesztett egy olyan rendszert, melynek feszültségi viszonyai a sejtével megegyeznek (kloroform hozzáadása által a vízzel egyenlő fajsúlyúvá tett olajcsepp) s a felületi feszültségi viszonyok megfelelő változtatásával (az olajcseppnek egy ponton való elszappanosítása által) sikerült is neki az amoebaszerű mozgáshoz teljesen hasonló jelenséget előidézni. Támogatja még a Quincke-féle magyarázatot az, hogy újabban pontos megfigyelés alá vetették az amoeba mozgása alatt a belsejében végbemenő áramlásokat s azt találták, hogy éppen úgy történnek, amint azt Quincke elméletileg kifejtette. Energetikai szempontból is teljesen kielégítő a Quincke-féle magyarázat: azok a felületi folyamatok, melyekre Quincke a mozgást visszavezeti, energiafogyasztással járnak. A sejtben végbemenő kémiai folyamatok által felszabaduló energia közvetlenül arra használódik fel, hogy a felületi feszültségi viszonyokat megváltoztassa s miközben a felületi viszonyok a kezdeti egyensúlyukat visszanyerik, alakul át a felületi energia mozgási energiává. Mindezek alapján az amoebamozgásnak Quincke-féle magyarázatát – ha teljesen bizonyosnak nem is mondhatjuk – igen plauzibilisnek kell tartanunk, sőt annyi már ma is egészen biztos, hogy az alapgondolata – a felületi feszültség változásai folytán létrejövő protoplazma áramlásokkal való magyarázat – helyes. A magyarázat részleteiben a további kutatások esetleg változást hozhatnak.

A mozgás másik két féléségének magyarázata közösen tárgyalható. A csillangós s az izom-mozgás voltaképpen csak az illető sejtek külső alakjában s a mozgás külső nyilvánulásában különböznek egymástól, de már a csillangós s izomsejtek finomabb belső szerkezete (mindkettő igen vékony rostocskákból áll) s a működésük közben megfigyelhető mikroszkópi folyamatok teljesen megegyeznek. Működésük két fázisban történik, az egyik a *kontrakció*, amikor a sejtet alkotó rostocskák megrövidülnek, összehúzódnak, erre aztán az *expansió* következik, az újból való meghosszabbodás. A csillangós sejtek sajátos mozgása úgy áll elő, hogy az összes rostocskáknak csak egy része húzódik össze egyszerre. Ennek a mozgási féléségnek a fizikai-kémiai magyarázata sokkal kevésbé kielégítő, mint az amoebaszerű mozgásé. Újabban erre is próbálják alkalmazni a Quincke-féle magyarázatot, az ez irányú elméleti és kísérleti vizsgálatok azonban még nagyon a kezdetükön vannak. Még legkielégítőbb az Engelmann-féle magyarázat, mely elsősorban az izomműködésre vonatkozik, de minden módosítás nélkül átvihető a csillangós sejtekre is.

Az izomsejteket alkotó rostocskák szerkezetét úgy képzelhetjük el, hogy az egyes szálak számtalan egymásra rakott korongocskából állanak. A kontrakció stádiumában e korongocskák egy része megduzzad, megvastagodik s a korongocskák ezen térfogatnagyságának jár az izomrostok megrövidülésével. A magyarázat már most abból indul ki, hogy azok a korongocskák, melyek a kontrakció stádiumában így megvastagodnak, fénytani szempontból különböznek az állati szervezet sejtjeit alkotó egyéb anyagoktól: kettős fénytörésű, úgynevezett *anizotrop* anyagból valók. Engelmann figyelmét felkeltette e sajátos tulajdonság s az izomműködésben való szerepének kísérleti tanulmányozására megfelelő anyagot is talált a hegedűhúrban. Ez legnagyobb részben anizotrop állományú s igen jól lehet vizsgálni rajta, hogy milyen behatásokra változtatja térfogatát s hosszúságát. Engelmann azt találta, hogy vízbe helyezve és a vizet gyorsan megmelegítve, a hegedűhúr vizet szív magába, megduzzad s megrövidül, a víz gyors lehűtésekor pedig ennek az ellenkezője történik. A víz váltakozó melegítésével s lehűtésével a húr váltakozó megrövidülését és meghosszabbítását lehetett előidézni, miközben a húr még egy ráerősített súlyt is képes volt mozgatni. Ezek alapján Engelmann azt a hipotézist állította fel, hogy az izomműködés nem egyéb, mint az izomsejtek anizotrop anyagának (egyelőre még közelebbről nem ismert folyamatok által történő) folyadékfelvétele és leadása, mely az izomsejtekben végbe menő oxidációs folyamatok hőtermelése által váltatik ki. Ennek a magyarázatnak teljesebb kiépítésére is most folynak a vizsgálatok.

A növények energianyilvánulásai ezek után röviden végezhetünk. A növények energiaforrása a *nap sugárzó energiája*. Ennek a felhasználásával képződnek bennük – az asszimiláció tárgyalásánál leírt módon – azok a vegyületek, melyeknek lassú égése szol-

gáltatja – éppen úgy, mint az állati szervezetekben – minden energianyilvánulásokhoz szükséges energiát. Az energia termelésük egészben véve csekély, az energia felhalmozódásával járó folyamatok túlnyomóak bennük.

Az oxidáció által szabaddá váló energia legnagyobb része a növényeknél is hővé lesz s hőmérsékletük szabályozására használtatik. A mozgás a növények életnyilvánulásai között általában alárendelt szerepet játszik. Még legtöbb energiát a növekedésükkel (levelek, virágok hajtásával stb.) járó mozgás fogyaszt. Ez a mozgás egyszerű osmosisos folyamatok eredménye, egyéb mozgásaik mechanizmusa pedig teljesen megegyezik az állatok megfelelő mozgásának mechanizmusával.

Kende Zsigmond.

Az egyház és a mozgás törvényei.

Hagyományos az az ellenszenv, melyet az egyház a mozgással szemben tanúsít. Tréfának sem utolsó dolog, hogy Józsuával megállíttatja a napot, Galileivel vissza vonatja a föld forgásáról vallott tanítását s megátkozza a copernicusi naprendszert. Megcsökkent erővel, sülyedtetik tekintélyvel ma már más harcmódot kénytelen ugyan folytatni, de tudományellenes magatartása hajszálnyit sem változott. Ma cikket írat a Katolikus Szemlébe „*A mozgás törvényé*”-ről, amelyben dr. Péchy Gusztáv nem kisebb dologra vállalkozik, mint a newton-i törvények megcáfolására. Ez az úr az egyház „tudósai” közé tartozik s mint ilyen, elég jól elsajátította a fizika deduktív részét, de – s ez szinte közös sajátosságuk az egyház tudósainak – a tudomány ténybeli és fontos elvi megállapításai teljesen idegenek előtte. Felesleges nehezék is volna ez hivatásuk gyakorlásában, mely csaknem kizárólag abban merül ki, hogy minden lehető és lehetetlen alkalmat felhasználva, az „igazi tudomány” nevében hátba támadják a „közönséges” tudományt, hogy aztán ennek megtépázott tekintélyétől az egyház igazsagai annál jobban fényeskedjenek.

Mostanában a leszármazástanon kívül leginkább a Newton-féle törvényekkel gyűlt meg ezeknek az uraknak a bajuk. Külföldön már évek óta egyre-másra cikkeznek és röpiratoknak ellenük s Péchy úr jóvoltából mihozzánk is eljutott ez a mozgalom. A fizikai törvények revízióját sürgetik többek közt s felületes szemléltre nézve igazán meglepő és magyarázatot kíván, hogy az egyház egyszer ily tiszteletreméltó törekvés szolgálatába állott: megtisztítani a tudományt a helytelen Ítéletektől. A múltban csak a Giordano Brúnók máglyái tehetnek tanúságot arról, hogy mindig szívén viselte a tudomány tisztaságát. Oh a tudomány – még a legexaktabb fizika is – tényleg revízióra szorul. Ernst Mach kimutatja, hogy még a mechanika is tele van animisztikus maradványokkal, vallásos eredetű képzetekkel. Mert az egyház hatása a tudományra nemcsak abban állt, hogy máglyával és kinpaddal terrorizálta a tudósokat, hanem beléjük nevelte szomorúan együgyű princípiumait, amelyekből tudományos munkájukban sem tudtak szabadulni. *Igy* jutottak helytelen fogalmak a tudományba s ezért szorul az ma revízióra. De ez a feladat nem az egyház tudósaira vár. Maxwell, Hertz, Kirchhof, Mach, Poincaré csoportjában – kik e revízió végrehajtásán fáradoznak s a munka egy részét már el is végezték – az egyház tudósainak nincs mit keresniök.

Miért sürgetik hát ők is a tudomány revízióját? Miért ír Péchy Gusztáv oly hosszú cikket a „Katolikus Szemle”-be? Hiszen az olvasók nagy része nem érdeklődik ily kérdések iránt, a hozzáértők pedig nevetve dobják félre e zavaros fejtegetéseket. De az előtt, aki felületesen futja át a lapot, felöltlik a dolgozat néhány vastagon nyomtatott sora: csupa tudományellenes, a tudomány megállapításait támadó kijelentés, amely alkalmas arra, hogy a tudomány megbízhatatlanságáról, megállapításainak ingatag voltáról keltsen hiedelmet a hozzá nem értőkben. S ez a cikk tulajdonképpen célja.

A magunk részéről azonban nem mulaszthatjuk el megállapítani, hogy e néhány csenevész mondatocska kedvéért ilyen 50 oldalas szemfényvesztést végezni, a tudomány erkölcselenségnek oly fokát jelenti, melyet már csak megvetéssel lehet illetni. *L. J*

SZEMLE.

Az Egyház és a háború. A vatikán az Egyház jogai „bitorlójának” tartja az olasz kormányt. Ez azonban nem akadályozza meg abban, hogy a legnagyobb odaadással támogassa a tripoliszi kalandot. Az olasz klerikális lapok és a papság „hazafias” lelkesedéssel beszélnek a háborúról, az olasz érdekek megvédéséről.

„Olasz érdekek” alatt pedig a „Banca di Roma” érdekeit kell érteni. Ennek a banknak a tőkéje kizárólag *klerikális* eredetű. A bank különböző koncessziókba, telkekbe és fiókok felállításába körülbelül tíz millió Urát fektetett be Tripoliszban. Föltétlenül megbízható szakértők véleménye szerint azonban az egész befektetés legföllebb fél milliót ér meg.

Bizonyos lapok figyelme egyszerre Tripolisz felé irányult. Rájöttek, hogy a terület nem egyéb egy hatalmas pálmaligetnél, amelyek alatt a természeti kincsek kimeríthetetlen forrása fekszik. Másrészt pedig egyszerre azt találták, hogy súlyos sérelmek érik őket Tripoliszban, amelyeket meg kell torolni.

Nem akarunk olyan fantasztikus erőt tulajdonítani a klerikalizmusnak, hogy azt állítsuk, miszerint ez az egyetlen hatalom hozta létre a tripoliszi expedíciót. Kétségtelen, hogy ez a vandál támadás lehetetlen lett volna a hatalmak hozzájárulása nélkül. De az is nyilvánvaló, hogy a klerikális hatalom beleegyezése nélkül semilyen nemzetközi befolyás nem ugratta volna Olaszországot a tripoliszi hadjáratba: A handulatcsinálás költségeit a Banca di Roma fődözi, a Tripolisz mesés gazdagságának délibábjának dicsőségét jó bankjegyek árán hirdették.

Ilyen körülmények között ki csodálkoznék azon, hogy az olasz kardinálisok sietnek megáldani a „bitorló” hadseregét, mielőtt azt behajózzák és elviszik Afrika földjére, hogy ott életüket áldozzák – azért a tíz millió líráért, amelyet a Banca di Roma Tripoliszban elhelyezett?

Pisában, Maffi bíboros október 11-én a következő beszédet intézte az útrakész csapatokhoz:

Tiszt urak, bátor és kedves katonák! Mielőtt elindulnátok, hogy szuronyaitokat keresztteztétek a török kardokkal, fogadjátok az Úr áldását és azok jókívánságait, akik testvéreként szeretnek. Afrika síkságai, amelyek helyei és kövei letűnt civilizációk nyomait viselik, hívnak benneteket. Várnak azok a síkságok, amelyek napról-napra jobban vágnak egy nemesebb és igazibb civilizációra, amelyet az olasz gondolat értelmében akarunk oda átültetni. Menjetek! Ott alig ismerik az oroszlán ordítását, a krokodilus torkát. Fecskéink azonban már megelőztek benneteket, amikor odaérkeztek, ok üdvözlnek a haza nevében. Menjetek! Citrom és narancs, a mandulafák és a gránátalma illata hív benneteket. Menjetek! Szent Antal bátorságra buzdít: az az afrikai, aki Itáliában találta sírját, most azt várja, hogy a mecesetek ormára tűzzétek a keresztes zászlót. Kedves testvéreim és fiaim, akiket a vallásos érzület, a hazafiség és az emberiség vezetett ide, csatoljátok imátoikat az enyémhez:

Mennyei hadseregek Ura, királyok királya, az uralkodók uralkodója, papjaid ajkán

át emelkedik hozzád ez oltártól a hatóságok, az anyák, a feleségek, a nővérek és mindazok könyörgése, akik katonáinkért imádkoznak. Urunk, Istenünk, engedd meg, hogy fivéreink és fiaink visszatérhessenek hozzánk, hogy az olasz zászlók minél előbb a győzedelmet és a békét hirdessék Afrika földjén, hogy katonáink ezen oltár elé hozhassák és neked följajnlhassák azt a dicsőséget, amely megillet a győzelemért. Menjetek katonák. Imánk kísér benneteket. Az Úr veletek van, hogy győzelme is veletek lehessen.”

Capacelatro, capuai érsek beteg volt és így nem áldhatta meg személyesen az elutazó csapatokat. Levelet intézett tehát a papsághoz és a néphez:

– Nem elég, – mondja a levélben, – hogy győzelmi és béke kívánságunk kísérelje a katonákat, akik életüket fogják kockáztatni hazánk jólétéért. Teljes bizalommal a mennyei seregek urához kell fordulnunk és arra kérünk, hogy amennyire lehet takarékoskodjék fivéreink vérével. Ezek pedig a keresztes zászló láttára erősödjenek meg hitükben és lényük legmélyén tanulják megérteni Krisztus keresztségét nagy és titokzatos jelentőségét. A templomokban is kérjük az urat, de még inkább szívünk mélyén, hogy a mieink győzelme ne csak a hazának a győzelme legyen, hanem a katolikus vallás és a keresztény civilizáció diadala. Adja isten, hogy az olaszok győzelme a hitbuzgalom hullámait áraszsa el Afrikában. Végül arra kérek fiaim és testvéreim, forduljatok imáttal Istenhez és kérjétek, hogy az olaszok első dolga Tripolisban a rabszolgaság megszüntetése legyen, ami húsz évszázad keresztény civilizáció után is az emberiség szégyene.

De ennek dacára ne csodálkozzunk azon, hogy a vatikán szükségesnek tartja napról-napra nyilatkozatban kijelenteni, hogy nincsen belekeverve az olasz-török konfliktusba és nincsen anyagi érdekeltsége a dologban.

Barkóczy. Néhány hónappal egy előkelő bár, de politikailag lényegtelen urnák a nevét irtuk szemlének élére. Őt tettük felelőssé azokért a pusztításokért, amit a fekete sereg a magyar kultúra vetéseiben véghez vitt. Azóta meggyőződöttünk, hogy a sneidig mágnás, a Zichy grófja, a trónörökös barátja édes keveset felelős azért, ami a reszortjában történik. Ő csak a nevét adta a kultuszminiszterséghez, mint Kossuth Ferenc a biztosító intézethez, vagy a Grauer-rumhoz. Ő az a bizonyos „-né”, akinek a neve alatt a hitelképtelen férj csinálja az üzleti manipulációit. A kultuszminisztérium sötét kulisszái mögül pedig kibontakozik egy másik alak, az egyéni súlyra senki szürke beamter, aki imponáló szemérmelenséggel vágja szemébe a felháborodott közvéleménynek, hogy vállalja mindazt, amit a principálisa szégyenkezve mosott le magáról: hogy a kinevezéseknél felekezeti szempontok domináltak, hogy a katolikusok előnyben részesültek a nem katolikus keresztények és a zsidók fölött, hogy az előmenetelnél nem a tudás és rátermettség a döntő, hanem a bigottság foka. Ő, a kultúra egyik fősáfárja ki meri mondani, hogy „a magyar középosztályt a kárhozatos prédaságtól, tékozlástól, könnyelműségtől csak a szigorú konzervatív erkölcs óvhatja meg”. Mint a középkori uralkodó trónjának az árnyékában a mindenható gyóntató, fanatikus a kitűzött céllal szemben, hideg és érzéketlen az eszközök megválogatásában, vakmerő és cinikus, ha felelősségre vonják, mert tudja, hogy ebben az országban nem Zichy vagy Serényi parancsolnak tárcájuk hatáskörén belül, nem a parlament és a nép az úr, hanem a klerikalizmus és a feudalizmus. Zichy a pénzügyi bizottságban kijelenti, hogy a nem felekezeti iskolákban betiltja a kongregációkat, Barkóczy ugyanakkor sérelmesen nyugdíj áztatja a nem destruktív, csak liberális Varga Ottót.

Es minél vakmerőbb a fekete vezér martalóckodása és minél gerinctelenebb vele

szemben a közvélemény ellentállása, annál rokonszenvesebb és imponálóbb, hogy épp a függő helyzetben levő, az egzisztenciáját és karrierjét kockáztató tanári kar bátor állásfoglalása. Úgy látszik a magyar liberalizmus a német példán elindulva az iskola-mesterekre akarja bízni a győzelem kivívását.

Országos jogászyűlés. Magyarországon, hol a jelentősebb politikai és szociális reformkérdések ötven-hatvan esztendeig érlelődnek, míg a parlament kapujához érnek, az országos jogászyűlések valóban rohamos tempóban követik egymást, midőn az ország jogászai 15 évenként összegyűlnek és óvatosan feltett kérdésekre egyetemi tanárok szakszerű elnöklése mellett jogászi, azaz pro és kontra véleményeket adnak le. Magyarországon körülbelül húszezerre tehető a jogból és járulékaiból éldegélők száma, s ha ezek közül csak ezerkétszázán vettek részt a gyűléseken, ez azt mutatja, hogy maga az u. n. jogászi közvélemény sem tulajdonít e gyűléseknek valami nagy fontosságot. Mi a távollevő többség e nemleges vótumát jelentősebbnek tartjuk, mint a gyűléseken szereplő méltóságos jogászok nagyképmű fejtegetéseit és az ott hozott összes határozatokat.

E jogászyűlések szervei hibája, hogy ott tiltva van a problémáknak szabad és nyílt felvetése a résztvevők részéről – mint az minden kongresszuson Európában szokásos –, hanem csak oly kérdéseket szabad megvitatni, melyet e célra a tanár urak, mint előkészítő bizottság, legjobb belátásuk szerint előre kijelölnek. E vizsgáztatási módszer becsmepészése a jogászyűlések tanácskozásaiba, nem jelent egyebet, mint gyáva megfutamodást mindama nagy, komoly, égető problémák előtt, melyek az ország gazdasági viszonyaiban, változott társadalmi alakulatában, tehát mindama determinánsokban gyökeredznek, melyekből a jogélet, a jogrend szükségképpen kialakul. Ennek az összefüggésnek fel nem ismerése s az ebből folyó konzekvenciák előtt való bátoratlan kitérés nyomta rá bélyegét erre a jogászyűlésre. S midőn a közjogi szakosztályban egy felvetett kérdés kapcsán mégis megszólalt az a társadalmi lelkiismeret, amelyet mi elébe helyezünk minden jogászi kazuisztikának és elmeélnék, midőn Rónai Zoltán a választójog gyökeres reformjában jelölte meg a választási visszaélések jogrendi orvosságát, a vezetőségen szánalmas kapkodás és ijedelem vett erőt s a leszavaztatás félelmében az elnöklő Concha Győző szavazásra sem merete feltenni a kérdést s a jogászyűlés véget ért anélkül, hogy az alkotmánynak, a politikai jogrendszernek e legaktuálisabb s legégetőbb kérdésében álláspontot mert volna elfoglalni. A jogászyűlés tehát a szájkosarat visszaidéte a rendezőknek, azoknak az öntudatlan, vagy nagyon is öntudatos osztálypolitikusoknak és osztályjogászoknak, akik a jogszabályok fájától nem látják az élet erdejét s akik midőn a politizálás látszata ellen tiltakoznak, nem veszik észre, hogy e negatív magatartásuk, a kérdések felvetése előli elzárkózás magában véve is a legsúlyosabb politika. A magánjog körében az volt a vita tárgya, hogy a munkabérbővelés biztosítandó-e és miképpen? A szakosztályban Schwarz Gusztáv egyetemi tanár konzervatív álláspontjával szemben Pap Dezső osztálytanácsos modern felfogása nyert többséget. Mikor a kérdés a teljes ülés elé került, Pap Dezső nyolc pontból álló, organikus összefüggésű indítványából elfogadott négy és fél pontot, szóval egyszerre kétféle álláspontra helyezkedett ugyanabban a kérdésben, nem nagy dicsőségére az agyonvezércikkezett s agyon-dicsért jogászi közvéleménynek. A veszélyeztetett jogi érdekek hatályos bírói oltalmát célzó sürgősségi eljárás behozatalát Nagy Dezső dr. érdemes referátuma alapján a konzervatívok szavazataival szemben sikerült határozattá emelni.

Súlyos hiba terheli a jogászyűlés vezetőit abban is, hogy a tagsági jogosultságot 15 K lefizetéséhez kötötték, s ezzel az országnak szegényebb sorsú, de műveltebb s haladottabb felfogású jogászait (fiatalabb bírúit, jegyzőit, ügyvédeit) mesterséges utón, cenzussal távolították a résztvételtől.

Marxista esztétika. Írókról és művészekről szóló stúdiumokat, kritikákat tartalmaz Pogány József könyve.

Pogány szempontjai, amelyekből a tollára vett írókat és politikusokat nézi, mértéke, amelylyel őket értékeli és megállapításai, amelyeket ebben a „Harcok Emberei” című könyvben megrögzít, mások, mint amilyenek a kritika, stúdium szempontjai, mértékei és megállapításai szoktak lenni. Ezért ezt a könyvet, minthogy teljesen új, nem lehet egymagában, másoktól eltekintve, kellőleg méltatni. Az általa produkált újat össze kell hasonlítani a régivel: a kritikák megszokott, befogadott módjával. De ha meg is kísérelnők, hogy mégis egymagában nézzük, a Pogány könyvről megszólalt régi, bevett kritika erőszakkal maga felé fordítja a szemlélő tekintetét és teszi lehetetlenné azt, hogy az új kapcsán ne foglalkozzunk vele is.

Ezek a kritikák különösen azért rontottak szinte egyhangúlag Pogánynak, mert stúdiumainak, kritikáinak „világnézete nem a csendes szemlélődés, de a harsogó harc világnézete: a marxizmus”. És a felháborodástól, gyűlölettől rikácsoló kacajjal kiáltják oda neki, hogy íme már „marxista esztétika” is van, amely marxista szempontból látja és bírálja a szépet. Szerintük nincs marxista esztétika, nincs osztályesztétika, nincs több esztétika, csak az egy, minden szempont nélkül való esztétika; az ő esztétikájuk, amely amolyan önmagából lett, önmagába néző és önmagáért élő, l'art pour l'art esztétika.

Ott kell kezdeni, hogy az ő esztétikájuk sem ilyen, mert ilyen esztétika nincs is. A l'art pour Tart irodalmon és művészetben is túl vagyunk már. Az emberek már erről is tudják, hogy vagy nem l'art pour l'art az az irodalom, művészet, amit annak szántak, vagy egyáltalában nem irodalom, művészet. Mert a szépség fogalma sem elvont valami, ami önmagából, önmagáért való. A szép nem egy örökkévaló, változatlan és mindenek fölött álló valami, amely mint valami mindig volt és mindig megmaradó oszlop, a mérték, amelytől a szépséghez való közeledés, vagy a tőle való távolodás számítódik. Az egyes koroknak, az egyes osztályoknak más és más a maga szépségfogalma, szépségideálja. Mást tart az ókor, mást a középkor, mást a renaissance-, mást az önkényuralmi korszak és mást a burzsoá-korszak embere szépnek akár a művészetben, akár az irodalomban, akár az ezek által idealizált külső-belső emberi tulajdonságokban. És mást az arisztokrata, a nemes, a polgár és a proletár. A mindennapi életszükségletek, életkörülmények és osztályviszonyok cirkalmazzák ki a szépség vonalait. És ha a szépség ilyen szükségletek, körülmények és viszonyok szerint váltakozó, mint lehet merev változatlan és örökkévaló az, ami a szépséget tárgyalja: az esztétika?

A barlangi lakásából csak az imént kihurcolkodott és a vadállatokkal és ember-társaival bunkóval, buzogánnyal verekedő ókori ember szépségideálja az óriási, egy ölelésre mindent összeroppanó testi erő, amely vad, vérizű kegyetlenséggel párosul. Ennek az embernek az esztétikája ezeken a tulajdonságokon épült fel, ezeknek a tulajdonságoknak a foka határozta meg a szépség és ami vele egy: a jóság fokát, mert akkor ezek a tulajdonságok voltak a boldogulás, az érvényesülés, a hatalom feltételei. Ezek voltak akkor az esztétika szempontjai. A már szervezett és taktika szerint rendezett hadjáratokban küzdő középkori embernek már egészen más tulajdonságokra van szüksége, hogy az e korbeli szépségideált megközelítse. Ekkor már ügyeskedő és felvértezett az ideál, aki okosan tudjon támadni és védekezni. Aztán a már kikristályosodott magántulajdon szentségét is tisztelje. Es tisztelje ne csak akkor, amikor ugyancsak felfegyverkezett férfivel, hanem özvegyasszonnyal és árva gyermekkel áll szemben. Es ez a lovagkor szépségideálja. A spártai fiú számára dicsőség volt a ruhája alá rejtett róka, a középkor férfja számára azonban már örökre meggyalázó szégyen lett volna. Azért most már megint más tulajdonságok lettek az esztétika szempontjai. És így tovább . . .

De az egyes korbeli szépségideálok nem tűntek el úgy, ahogy a színházban a szereplők eltűnnek a felvonás vagy a darab végével. A régi kor szépségideálja még élt, amikor alatta már kisarjadzott az új. És a régi először szánakodó mosolylyal, aztán gúnynyal, aztán haraggal, felháborodással, gyűlölködéssel, elkeseredéssel, kétségbeeséssel nézte az újat, amely őt kiszorítja, megöli és a múltak temetőjébe szánta. Az idők haladását jelenti az a mérges gyűlölet, amelylyel Pogány könyvét fogadták, amikor ez nyílt sisakkal lép a porondra, bejelentve, hogy ő marxista, szocialista szemmel nézi az irodalmat, a politikát és az ezeket csináló embereket. Marxista esztétikai kiáltják, mert ők csak egy esztétikát ismernek el, egyet, a polgári, vagy dzsentri esztétikát és ezt is csak elismerik, de nem ismerik, mert öntudatlan, nem osztályöntudatból, hanem osztályösztonból eredt az ő esztétikájuk.

Bátor cselekedet volt Pogány Józsefnek ez a könyve. Nemcsak azért, mert újat produkált, tehát magára irányította a veszendő osztályok tollforgatóinak ezt az önvédekező haragját, hanem azért is, mert azt az újat mindjárt nekik is szegezte és leszűrte belőle a maga következtetéseit, amelyek odakonkludálódnak, hogy ők, akik immár birtokukba vették itt az eget, földet és levegőt, minden nagy birtoklásuk ellenére szorulnak ki, ki az élet színpadjáról a múltba.

Pogány szocialista és bevallottan, hirdetve szocialista szempontból nézi az irodalmat, politikát. A jövőnek ez irányjelzőjére szegezi a tekintetét és úgy méri le, hogy vájjon e felé közelednek, vagy tőle távolodnak-e azok, akiket tollára vesz. Hogy lehet-e, jogosult-e ilyen szempontból nézni különösen az irodalmat? Tessék csak végigolvasni az egyes társadalmi és politikai szöszlőknak irodalmi és művészi dolgokról való véleményét. Szigorú, szinte soha el nem térő törvényszerűséggel következik be az, hogy azok, akik osztályhelyzetüknél fogva a politikában reakciósook, azok reakciósook minden irodalmi és művészeti kérdésben is. A nagybirtokosok lapja nemcsak a politikát, a gazdaságot nézi nagybirtokos szempontból, hanem a művészetet és irodalmat is. Épp úgy, ahogy ezt a nagy polgári, kis polgári, dzsentri sajtó és közvélemény csinálja. Természetes és elkerülhetetlen folyamánya ennek az, hogy a szocialista is a maga új világnézete szempontjából nézi ezt. És ha a Pogány József könyvében egyéb semmi sem volna, csak az a bátor beállítása, hogy ime szocialista, marxista szempontból akar hozzászólni az írás és a politika eseményeihez, úgy már ezért is úttörő számba lehet venni.

De van ennek a könyvnek még egy sajátysága. Aktualitások szülte cikkek gyűjteménye. A nap eseményei lökték Pogány elébe a témáit és ő ezeket az újságtémákat úgy tudta felfogni, úgy tudta értékelni, hogy amikor ime a témákat szolgáltatott aktualitások után is lapozzuk, olvassuk a dolgokról, eseményekről való felfogását, véleményét, látjuk, hogy ez a felfogás, vélemény nem vesztette el az eseménnyel együtt az aktualitását. Az esemény elévülhetett, de nem az az igazság, amit ő vont le belőle. Sőt az esemény, alkalom elmúltá után újonnan bekövetkezők még igazolják, még megerősítik az ő igazságait.

Mindjárt a könyv elején megakad az ember szeme az „Arany kontra Petőfi” című vitán. Pogány Petőfi Sándort a Nyugat egyik költőjének támadása, Arany Jánost pedig ugyanennek a költőnek a pártfogása ellen védi meg. A Nyugat cikkírója nem tartja forradalmárnak Petőfit, mert „egészséges paraszt” és arisztokratának mondja Aranyt, mert ez „a beteges forradalmár”. Pogány kemény logikával, imponáló erővel és éles gúnynyal bánik el a Petőfi és Arany költői érdemeit egymás *ellen* fordító törekvés ellen és végül rávilágít azokra is, akiknek kevés volt a Petőfi forradalmisága. Azóta mindenki elfeledte a Petőfit leszóló és Aranyt félredicsérő elírást. Csak Pogány írása nyomán jut ez az ember eszébe.

A történelmi materializmus erős igazságainak pillérjein épül fel Pogánynak a dolgokról, eseményekről, személyekről való véleménye és ez biztosítja ennek a tartósságát. És a marxista megállapítás hajlíthatatlanságával, sokszor ridegségével szegzi le a megállapításait. Nem szentimentális, nem vádol, de nem is véd, hanem csak megállapít. Amikor az elmúlást szabja ki valamelyik író, költő, politikus számára akkor nem kívánja azt semmi bökkel, semmi cukrozással megenyhíteni. És ebben már úgyszólván bizonyos megtiszteltetés van annak számára. Feleslegesnek tartja azzal foglalkozni, hogy a maga osztályának, a maga korának milyen alakja az, akiről ír. Mintha mondaná: tollamra veszem, írok róla, tehát ez már valaki. Pogány nem pepecsel rajtuk, nem az ő alakjukra koncentrálna fáklyájának sugarait, hanem széles, nagy kört világít meg körülöttük, hogy megmutassa, hogy hol is vannak, hol is tartanak ők, akik a szobor mozdulatlanságával, pózával állnak itt előttünk.

Pogány nemcsak az új szempontot tárja az olvasó elé, hanem azt is megmutatja, hogy mint kell rajta keresztül nézni és látni. A „Harcok Emberei” a szocialista gondolkozás, értékelés és meglátás valóságos példatára.

Gergely Győző.

Parlamenti béke és Tisza gróf. Tisza István volt az, ki a véderő kérdésének időelőtti tárgyalását a kormánynál kierőszakolta. Tisza a véderővel akarta megbuktatni a választójogot. Justh Gyula felfogta a helyzetet s már a harc elején a demokratikus parlamenti reform követelését szegezte a kormány mellé. Tisza gáncsvetése nem sikerült. A véderőjavaslatok apja, a hadügyminiszter a javaslatok tárgyalása közben megbukott. Ez rossz ómen volt Tiszáékknak. Az új osztrák kormány a véderő reformját programjába felvenni sem merte. Szakkörök a javaslat szervi hibáiról imak. Tisza ajándéka összetört, mielőtt a lojális férfiú azt a Burgnak átnyújthatta volna. A parlamenti béke helyreállításának útjában ma már nem a véderőreform, nem is az obstrukció áll, hanem az a férfiú, aki az egész válságot nem is annyira a véderőért, mint a választójogi-reform végleges eltemetéseért felidézte: Tisza István gróf. Khuen nem tud már szabadulni Tiszától, – akinek többségét, dicsőségét köszönheti. Pedig *a parlamenti béke csak Tisza ellen, a választójog előrenyomulásával oldható meg.* Khuen tehát vissza fog vonulni, hogy a Tisza-kérdés elintézését utódjára hagyja. S ahogy mi ezt a parlamenti többséget ismerjük, az utódnak sikerülni fog a Tisza pártjával Tisza ellenes, választójogos politikát is csinálni. Ez szomorú csalódás lesz Tiszára, aki egyszer már megbuktatta pártját. A párt ezzel a bukással még tartozik neki s hihetőleg szívesebben felfogja áldozni Tiszát, mint önmagát. Az általános, egyenlő, titkos választójog Tisza Istvánnak, a népjogok ádáz ellenségének politikai bukásával egyidőben fog megvalósulni.

Főt. Molnár és a művészet. A német humornak állandó alakja a pohos istenszolgája, aki a képkereskedések kirakatában, vagy a múzeumokban szemérmetlenkedő Vénue képeken botránkozik. A művészet szoknyás erénycsöze szerepet kért a magyar kultúrában is, de nálunk a szereplése már nem annyira humoros, mint kultur nyugaton. Ha a mi papunk megbotránkozik, akkor a rendőrség már koboz is. Böcklin, Benczúr, Lotz azok közé a nevek közé tartoznak, amelyekről mindenki joggal hihetne, hogy az általuk szignált művészi termékek megszerezték az immunitást a hipokrita pornográf vadászattal szemben. Hogy Molnár apát pornográfiát látott olyan képekben, amely a Nemzeti Múzeum képtárának a falát díszítik és hogy a rendőrségre szaladt, meg sem botránkozunk rajta. Elvégre Molnár János pap, tehát szemforgató, néppárti,

tehát gyűlöl mindent, ami kultúra, néppárti pap, tehát denunció és nem restell napokon terrorizálni, hogy célját elérje. De a rendőrség! Hát tényleg ott tartunk már, hogyha egy néppárti papképviselő egyet füttyent, a rendőrség már apportírozza a kijelölt vadat? Kinek szólt a rendőrség nagy szolgálatkészsége? A papnak, vagy a képviselőnek? Elvégre ne feledjük, hogy itt mérhetetlenül súlyosabb esetről van szó, mint amilyen az az ostoba vicc volt, amikor a rendőrség egy Tizian-képet kobzott el, mint pornográfát. Azzal, hogy a rendőrség Molnár-Pry Pál úr szavára képeket kobzott el, elismerte a klérus fölöttes hatóságának és ha a Könyves Kálmánt sújtó ítélet jogerőre emelkedik, akkor vele együtt a heccpapok szemfórgató és erkölcsrendészeti gyámkodása is a művészet fölött jogilag megállapítatik.

A kultúrharc váratlanul kitört. Nem azok ásták ki a liberalizmus jól aláásott harci tohamawkját, akik évtizedeken át abból éltek, hogy ők liberálisok, akik ezen a címen szereztek maguknak parlamenti többséget, nem azok, akiket egész politikai és közéleti múltjuk arra kötelez, hogy útját állják a klerikalizmus iskolahódító hadjáratának. Tápé, a magyar glóbusznak az eddig alig ismert községe, írta be nevét a magyar történelembe, mint Isaszeg, Mohács, Szigetvár meg a többi lényegtelen kis városkák és községek, amelyek egy-egy nagy győzelem, vagy csatavesztés emlékével homályosítják el a nagy ipari és kereskedelmi központok hírét. A lateiner osztálynak tudjuk, nem kell a felekezeti iskola. Az ipart és kereskedelmet űző középosztálynak is csak az a fontos, hogy a gyereke megtanulja azt, amire az életben szüksége van. Tápé megmutatta, hogy a népnek sem kell a papok iskolája. Hát kinek kell? Miért épülnek egyre-másra a felekezeti iskolák? Azért, hogy janicsárokat neveljen azok javára, akik kiváltságaik megroskadt pilléreit a valláserkölcsessel akarják alátámasztani.

Mikor fognak azok az osztályok, amelyeknek létérdekük a kulturális haladás, arra a fokra emelkedni, amelyen Tápé népe áll, amely minden csábítással és terrorral szemben meg tudta védeni az iskoláját. Amely akkor, amikor az a hatalom, amely Oroszországban kancsukával kényszerítette a népet a pálinkafogyasztásra Magyarországon azzal az indokkal, hogy a község iskolája nem tudja befogadni a tanköteles gyerekeket, a gyerekek egy részét át akarta telepíteni a felekezeti iskolába, kibővítette 48 óra alatt az iskoláját.

Tápé neve mérföldjelző. Mérföldjelző, amelynek látása jóleső bizakodással tölt el bennünket, mint az első zöldfa, amelyet a sivatagban megpillantunk és amely jelzi, hogy a legnagyobb Szaharának is van valahol határa.